

STUDENTŲ PASITENKINIMO MOKYMUSI TYRIMAS IR MONITORINGAS

Prof. Tamás Kozma, Debreceno universitetas, Vengrija

[Po pirmojo seminaro "Problemomis pagrįstas mokymas" (2001 m. vasario 26-kovo 1 d.) seminaro dalyviams buvo pateikta namų užduotis – parengti klausimynus].

T.KOZMA: Dabar norėčiau paprašyti grupes papasakoti, kaip jos parengė savo klausimynus.

I GRUPĖ: Mes pasirinkome dėstytojų savęs įvertinimo klausimyną, jis susideda iš 3 dalių:

I dalis – tikslai. Čia buvo pateikiamos tokios atsakymų kategorijos: ne, nelabai, beveik pasisekė, pasisekė.

- Ar pavyko tiksliai suformuluoti kurso tikslus?
- Ar studentai suprato šiuos tikslus?
- Ar kurso tikslai pateisina studentų lūkesčius?
- Ar kurso struktūra, medžiaga, pavyzdžiai yra adekvatūs tikslams?
- Ar kursas integruojasi į mokslo programą?
- Ar kursas turės teigiamos įtakos būsimai studentų profesinei karjerai?
- Ar sėkmingai išnaudojau įvairiausias informacijos šaltinius?

II dalis – metodai:

- Ar naudoju įvairius metodus?
- Ar naudoju naujus metodus?
- Ar panaudoti metodai padėjo siekti nusibrėžtų tikslų?
- Ar sugebėjau įvertinti, ar mano naudojami metodai prieinami studentams?
- Kiek man pačiam buvo smagu dirbti su tais metodais?
- Ar su kolegomis diskutavau apie tai, kaip man sekasi dirbti?

III dalis – vertinimas:

- Ar aš tinkamai vartoju terminus?
- Ar mano psichologinis pasirengimas pakankamas?
- Kiek, mano manymu, pagal nusistatytus kriterijus pavyko sudominti studentus? Atsakymų skalė: nepakankamai ar pakankamai.
- Kiek studentai pasiekė pagal nusistatytus standartus?
- Ar studentų įvertinimai atitinka mano bendrą kurso organizavimo politiką?

- Kiek kūrybiškai studentai dirba?
- Kaip veiksmingai išnaudotos studentams skirtos valandos?

T.KOZMA: Jūs norėtumėte taikyti šitą klausimyną prieš ar po užsiėmimų?

I GRUPĖ: Po užsiėmimų.

T.KOZMA: Ar jūs ar jūsų kolega turėtumėt jį papildyti? Ar po kiekvienos sesijos privalote įvertinti savo darbą? Kokias funkcijas atlieka klausimynas?

I GRUPĖ: Po kiekvieno kurso reikia save įvertinti, kaip buvai pasiruošęs tam kursui. Kiekvieną semestrą turi papildyti kursą – renki naujus variantus, naujus metodus, iš kelių variantų darai vieną.

T.KOZMA: Po kiekvieno kurso ar po kiekvienos sesijos?

I GRUPĖ: Po kurso. Galima turėti kelis kursus.

T.KOZMA: Ar galite pakartoti pirmąjį klausimą?

I GRUPĖ: Kokie yra kurso tikslai, ar pavyko pačiam suvokti savo kurso tikslus?

T.KOZMA: Kaip tas klausimas suformuluotas?

I GRUPĖ: Ar pavyko tinkamai susiformuluoti kurso tikslus?

T.KOZMA: Galima teiginiį performuluoti?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Aš supratau taip: kai sužinote dalyko pavadinimą, jums reikia parengti, kaip ta tema skambės... Kalbama apie tai, kad jūs turite patikrinti, kad į visus tos temos klausimus būtų atsakyta, kad jos turinys būtų pakankamai detalus.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Bet yra tikslas išmokyti studentus.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Aš supratau, kad jūs formuluojat tos pasirinktos temos turinį. Kaip modulį.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Jei mes tas anketas taikome kursui įvertinti, tai gal reikėtų pagalvoti ir apie programos įvertinimą. Pirmiausia sudaroma kurso programa.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Man kurso tikslo formulavimas susijęs su auditorija, kuri gali būti įvairi.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Bet mes kalbam apie atskirą kursą, o ne apie bendrą programą.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Tai kur čia tas formulavimas, jeigu jūs jau turit pavadinimą, turit visą programą? Ką tada jūs formuluojat? Kokius metodus taikysit?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Aš mokytojus mokau, viena grupė yra pradedančių mokytojų, kita – vyresnių, ir semestro tikslai yra skirtingi.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Vadinasi, jūs tiesiog parenkate metodus, kaip pateiksite temą?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Tu turi įrodyti savo tikslą, turi įrodyti, kad kursas vertingas.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Kursas yra gyvas daiktas, jis gimsta toje auditorijoje, kurioje jį dėstai.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Vadinasi, reikia prisiderinti prie vyraujančios nuotaikos?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Prie lūkesčių.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Čia, ko gero, reikia išsiaiškinti, ar mano sau kelti daliniai tikslai yra skirti tiems didiesiems tikslams, kurso, programos tikslams pasiekti. Ar tie daliniai tikslai buvo gerai suformuluoti? Tarkim, ateina iš mokyklų į perkvalifikavimo kursą braižybos ir darbų mokytojai, visų pirma jie konstatuoja, kad braižybos jiems nereikia, nes jos mokyklose apskritai nėra. Tokiu atveju jie padiktuoja kitus tikslus. Ir tada dėstytojas per tuos dalinius tikslus siekia to, ko nenumatė visos programos kūrėjai.

T.KOZMA: Tai buvo pokalbis apie I grupės savęs vertinimo klausimą. Vienas svarbus dalykas – yra siūloma savęs vertinimą įtraukti į bendrą kurso vertinimą. Šią idėją privalome turėti mintyse.

II GRUPĖ: Mes pasirinkome temą, kai studentai vertina dėstytoją, vertina išklaušę kursą. Visi supratom, kad jei nebūtume gavę šito lapo, būtume dirbę kūrybingiau. Šitas klausimynas labai išbaigtas ir jis mus nepaprastai veikė, negalėjom pabėgti nuo jo įtakos. Todėl bandėme savo kūrybą, savo mintis surašyti į punktą "Kiti reikalavimai". Nes tie kiti punktai, o jų čia yra keturi, yra labai išsamūs, nors ir juos dar, aišku, galima papildyti. Mes sutinkame, kad tai yra garažus klausimynas. O dėl tų kitų reikalavimų, mūsų nuomone, labai svarbu žinoti būtent studentų požiūrį į vertinimą. Ir mes šiuo atžvilgiu išskyrėme 3 orientacines kryptis, būtent: išsiaiškinti nuomonę apie vertinimo objektyvumą, kaip galima tobulinti vertinimą ir kokių studentai pageidautų atsiskaitymo formų, tų formų skaičių.

T.KOZMA: Kokios yra jūsų klausimyno pagrindinės dalys?

II GRUPĖ: Palikome visas tas dalis, kurias mums pateikėte, nes manėme, kas jos yra labai gražios ir nesugalvosime ko nors geresnio. Dalyje "Kiti reikalavimai" įvedėme punktą "Vertinimas". Dėl vertinimo objektyvumo vieni siūlė apsiriboti "Taip", "Ne", kiti – "Taip", "Ne", "Nežinau". Mes numatėme tokias galutinio vertinimo formas – dėstytojo vertinimas, tarpinis vertinimas, savęs vertinimas, išorinis vertinimas. Atsakymai būtų žymimi "Taip" arba "Ne". Pageidaujamos atsiskaitymo formos: raštu, žodžiu, seminaras, egzaminas, testas, kūrybinis projektas, kolokviumas, grupinis atsiskaitymas ir t. t. Buvo pasiūlymas šalia formų parašyti, koks turi būti jų skaičius. Šituo punktu norėjome įsitikinti, ar dėstytojas buvo objektyvus, ir įtraukti studentus į tą kūrybinį procesą, kad jie padėtų dėstytojui tobulinti kursą studentų vertinimo atžvilgiu.

T.KOZMA: Taigi jūs siūlote studentams klausimą, kuriame daugiausia yra kalbama apie dėstytoją ir yra išdėstytos visos tos dalys apie vertinimą.

II GRUPĖ: Ir 6 dalis galėtų būti "Kiti klausimai".

KLAUSIMAS IŠ AUDITORIJOS: Kokia forma pateiktumėte tokį klausimą?

II GRUPĖ: Tradiciškai, pasibaigus kursui, išlaikius egzaminus, pateikiame kiekvienas savo klausimą, kiti po mėnesio ar dviejų pateikia tarpinį klausimą ir tada jau daro kokias nors išvadas. Turime

galimybę su studentais susitikti ir parodyti jiems, kad reagavome, kad mums tai svarbu. Su mūsų turima technika galima parengti elektroninį variantą universiteto sąlygomis. Mūsų studentai mėgino atlikti tokį dėstytojų vertinimą, bet iš 3 tūkstančių dalyvavo 300 studentų, o popierinį variantą skaitė 60 proc. respondentų.

T.KOZMA: Sakėt, kad jeigu nebūtumėt turėję šito pavyzdžio, tai kūrybiškiau būtumėt dirbę. Ką turėjote omenyje? Ką būtumėt sukūrę, jei būtumėt dirbę kūrybiškiau?

II GRUPĖ: Galbūt būtume išskyrę kitokius skyrius. Ko gero, būtume turėję tokius atskirus skyrius "Atmosfera paskaitoje" arba "Emocinis paskaitos fonas". Galbūt būtume įtraukę ir dėstytojo profesinį pasirengimą įvairių dalykų atžvilgiu.

T.KOZMA: Galgi nepakankamai gerai išaiškinau, kad tai buvo tik vienas iš klausimyno variantų. Tai nėra rekomenduojama forma. Yra rekomenduojamų formų, bet aš prie to dar grįšiu. Čia yra tik pavyzdys, kaip gali klausimyno dalis atrodyti, dalis, skirta dėstytojams įvertinti. Taip pat noriu paklausti apie šitos anketos platinimą. Ieškodamas atgalinio ryšio su studentais, norėdamas nustatyti jų pasitenkinimą, Debreceno universitete susidūriau su tokia problema: kada aš turėčiau tą anketą išplatinti? Bandžiau tai daryti įvairiu laiku. Ir visada buvo sunku. Aš jūsų noriu paklausti, koks yra pats tinkamiausias laikas šiai anketai išplatinti. Kurioje kurso dalyje?

II GRUPĖ: Bandau tai daryti kurso pradžioje.

II GRUPĖ: Geriausias laikas po egzaminų. Jei studentus egzaminuoju žodžiu, tai duodu jiems laiko pasiruošti ir šalia pateikiu klausimus, į kuriuos norėčiau sužinoti atsakymus. Eidamas atsakinėti, studentas padeda užpildytą anketą. Atsakymai egzamino pažymiui įtakos neturi.

T.KOZMA: Ar jie nesusipainioja ir klausimyną pildydami, ir ruošdamiesi egzaminui? Vis dėlto tai didelis krūvis.

II GRUPĖ: Nemanau, kad aš jiems duodu per daug klausimų. Duodu 3-4-5 klausimus. Pirmiausia paprašau, kad studentas pasiruoštų egzaminui, ir tik tada gali atsakyti į klausimus.

T.KOZMA: Ar dar turit kokių nors kitokių šios problemos sprendimų?

II GRUPĖ: Kai dėstomas naujas kursas, tuomet klausimyną pateikiu po kurso. Po egzamino susitinkame ir aptariame rezultatus. Aš, kaip dėstytoja, primenu, kokie buvo mano lūkesčiai, kaip studentai juos pateisino. Tuomet tie, kurie drįsta, išdėsto žodžiu, kokie buvo jų lūkesčiai, bet jeigu tokių nėra, kitą dieną po egzamino išdalijama anketa.

T.KOZMA: Vengrijoje studentai po egzamino dingsta.

II GRUPĖ: Kalbu apie kitą dieną.

T.KOZMA: Kitą dieną po egzaminų jų jau tikrai nebėra. Negaliu įsivaizduoti studento, kuris kitą dieną grįžtų dar klausimyno pildyti. Nebent Lietuvoje studentai kitokie.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Aš vedu seminarus ir viduryje tų seminarų paklausiau, ar jiems tinka mūsų pasirinkta darbo forma. Studentai išdėstė savo nuomonę. Ir kadangi jie sutiko, jog ši forma jiems

priimtina, tęsėme darbą. Apklausą atlikau paskutinio seminaro metu, pateikiau klausimus arba naudoju nebaigtų sakinių techniką.

T.KOZMA: Nebaigtų sakinių metodas, ko gero, yra viena iš geriausių technikų. Gal galit pateikti pavyzdžių, kaip jūs tai darote?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Kadangi esu psichologė, stengiuosi, kad tie sakiniai padėtų išreikšti jų jausmus ir supratimą.

T.KOZMA: Čia yra pateikta nebaigtų sakinių: “Dabar aš galėčiau išvardyti...”, “Man patiko...”, “Dabar aš žinau...”, “Aš nesuprantu...”, “Aš niekad nepagalvojau, kad...”, “Aš galiu paaiškinti...”, “Man tikrai buvo nuobodu...”, “Man dar reikia pasipraktikuoti”, “Ar man tikrai reikia žinot...”. Štai tokio tipo nebaigti sakiniai. Ar tą jūs turėjot omenyje?

Norėčiau pakalbėti, kodėl man taip rūpi tinkamas laiko parinkimas. Kai grįžau iš JAV, pradėjau naudoti tą klausimą, kurį jums pateikiau. Ir iš pat pradžių supratau tris dalykus: 1) Klausimų formos Debrecene buvo nelabai tinkamos dėl įvairių priežasčių; susidūriau su kolegų pasipriešinimu – jie nesakė kodėl, bet aš spėjau, kad jiems tas klausimynas skambėjo įžeidžiamai. Čia turiu omeny klausimą, kur pačiam save reikia įsivertinti. Paklausiau studentų, kokia yra jų nuomonė, bet mano kolegos apie tai išgirdo ir, matyt, tam pasipriešino. 2) Studentai nesuprato užduoties. Tai buvo labai įdomu ir man pačiam. Studentai turi būti pasirengę šiuos dalykus priimti rimtai. Jeigu pabandote pirmą sykį ir jie neturi tokio vertinio patirties, tada studentai sutrinka, nesupranta, ar čia juos bando kas nors apgauti, ar mes rimtai į tai žiūrime, ir t. t. Gavau krūvą atsakymų, kurie iš tikrųjų buvo nerimti. Kai kurie pamanė, kad tai yra sudėtinė testo dalis. Kai kurie buvo įsitikinę, kad čia turi būti teisingi ir klaidingi atsakymai.

Vėlgi noriu pasidalyti savo patirtimi. Aš dirbu daugiausia su mažomis doktorantų grupėmis, ne daugiau nei 15–20 žmonių, ir skaitau paskaitas didesnėms auditorijoms, kur yra 70–100 klausytojų. Didelėj grupėj, mano nuomone, tokio formalizuoto atgalinio ryšio gal ir nereikia. Po intensyvaus semestro mes vienas kitą pakankamai pažįstame. Jeigu tai yra savęs vertinimo klausimynas arba diskusija, tuomet tai jau būtų tinkamas būdas. Taigi aš naudoju klausimą 70 – 80 žmonių ar didesnėse grupėse. Ir man vis kyla klausimas, kada tinkamiausias laikas tai daryti. Ko gero, čia nėra vienintelio teisingo atsakymo. Galbūt ir ne per patį vidurį kurso, o baigiantis antrajam trečdaliui – arčiau prie pabaigos. Kitaip būtų nesąmonė, ir pasakysiu kodėl. Aš bandžiau daryti, kaip kad jūs pasakojot, – derinti tai kartu su egzaminu. Debrecene šitie dalykai nepasitvirtino. Pirma, yra studentų, kurie nelanko kurso, bet ateina laikyti egzamino. Ir kadangi yra 60–70 klausytojų, iš kur man žinoti, kuris nelankė. Taigi trečdalis žmonių, kurie kurso nelankė, dabar turi mane įvertinti. Tai neturi prasmės. Antra, klausimas, kada tai daryti – prieš egzaminą ar po jo. Jūs sakėt, kad po. Jeigu studentas išlaiko egzaminą, padeda tą lapą ir dingsta. Be abejo, yra lojalių studentų, kurie atsisės ir užpildys klausimą.

Kas jie? Tai tie studentai, kurie gauna aukštus balus. Ar tai objektyvus vertinimas? Dabar apsukim kitaip – prieš egzaminą. Tokiu atveju jūs nesulauksit teisingų atsakymų, nes jie susikoncentravę į pasiruošimą egzaminui. Taigi jeigu jie pildo klausimyną prieš egzaminą, rezultatas būna visiškai kitoks, nei kai pildo po egzamino. Taigi, trumpai tariant, aš taip ir neradau tinkamiausio laiko.

Amerikiečiai tai daro labai formalizuotai, šitas dalykas ten yra privalomas. Studentų grupės vadovas, seniūnas, nueina į katedrą, gauna klausimynus, užpildo kurso pabaigoj prieš egzaminą dėstytojui nedalyvaujant. Tačiau kol neišlaikytas egzaminas, dėstytojui jie tų lapų negražina. Taigi tai yra 2 dalių procedūra. Pirmiausia įvertinamas kursas, tada kiekvienas klausimynas sudedamas į voka, anonimiškai, tie vokai surenkami, bet dar negražinami į katedrą. Tada vyksta egzaminas. Ir tik po jo dėstytojai gauna klausimynus. Ten bandoma aiškiai atskirti tuos procesus, kada studentai vertina kursą ir kada dėstytojas vertina studentą. Tai yra gera pamoka, bet, žinoma, galima ir kitaip įvertinti. Tai, ko gero, didžiausia pamoka, kurią aš esu gavęs.

Viena grupė siūlė vertinti šitaip: čia geriausia, čia blogiausia arba priešingai. Amerikiečiai beveik niekada taip nevertina. Mano klausimyne skaičiai šalia variantų rodo, kiek studentų tą variantą pasirinko. Jūs galite pamatyti, kad visada būna A arba B pasirinkimas. Tai rodo bendrą Amerikos studentų požiūrį. Ko gero, jie visų pirma patys sau nori įrodyti, kad šitą kursą buvo verta pasirinkti. Nes kokia prasmė buvo tą kursą rinktis, jei vėliau patys teigtų, kad tas kursas buvo blogas. Matyt, priežastis yra tokia. Bet kokių atveju Amerikoje nuomonių apklausa visada rodo optimistinius rodiklius. Taigi čia yra didžioji pamoka. Vienas dalykas gauti atsakymus amerikiečių kontekste, kitas dalykas – europiečių. Ir aš norėčiau, kad šitą pamoką gautų visi dėstytojai.

Studentų pasitenkinimo klausimynų tikrai nederėtų naudoti geriau ar blogiau vertinant dėstytojus, nes jie rodo ką kita. Ir tai labai svarbu suprasti. Tai yra būdas paremti, sustiprinti kursą ir dėstytoją. Tai tikrai nėra vertinimas ta prasme, kaip europiečiai supranta – kad jeigu jau blogai, tai ir rašo, jog čia yra nesąmonė. Amerikoje tai yra paramos forma.

Laikas pereiti prie III grupės pristatymo.

III GRUPĖ: Mūsų grupė pasirinko savęs vertinimo klausimyną. Buvo aptartos klausimyno struktūrinės dalys: tikslas, turinys, metodai, laikas ir vertinimas. Pasirinkta tokia skalė: visiškai pasiekiau, iš dalies pasiekiau, iš dalies nepasiekiau, visiškai nepasiekiau.

Suformulavome tokius teiginius apie tikslus:

- Suformulavau realius tikslus.
- Suformulavau tikslus, atitinkančius auditorijos poreikius.
- Suformulavau tikslus, atitinkančius programos reikalavimus.

Pateikėme tokius teiginius apie turinį:

- Pateiktas turinys aktualus auditorijai.
- Pateiktas turinys prasmingas auditorijai.
- Pateikta aiški turinio struktūra.
- Pateikta objektyviai atrinkta informacija.
- Pateikta dėstytojo interpretacija.

Pateikėme tokius teiginius apie metodus:

- Metodai geriausiai pritaikyti auditorijai.
- Metodai padėjo pasiekti tikslus.
- Metodai ugdė savarankiško darbo įgūdžius.
- Metodai skatino ieškoti naujos informacijos.

Pateikėme tokius teiginius apie laiką:

- Ar racionaliai išnaudojau laiką?

Pateikėme tokius teiginius apie vertinimą:

- Vertinau studentų darbus pagal aiškius kriterijus.
- Vertinau objektyviai.

KLAUSIMAS IŠ AUDITORIJOS: Noriu paklausti apie panaudojimo galimybes. Aš manau, kad jos priklauso ir nuo manęs, ir nuo to, kaip aš dirbu su studentais. Aš praktikuoju atsiskaitymą pagal aplankus, kiekvienas studentas turi aplanką, mes tuos aplankus aptariam, ir aš studentams pasakau, kad kai jie atsiskaitys ir bus įvertinti, aš irgi norėsiu būti įvertinta. Kai jie išlaiko, gauna pažymį, pasiima lapelį ir mane įvertina jau be jokio streso.

T.KOZMA: Kokių dar būtų klausimų ir komentarų? Tai yra savęs įsivertinimo forma, sudaryta iš teiginių, kaip alternatyva A grupės darbui, kur buvo formuluoti klausimai. Abu šitie variantai tarnauja savęs įvertinimui.

Noriu grįžti prie to, ar geriau formuluoti teiginius, ar pateikti klausimus. Tai priklauso nuo įvairių socialinių mokslų tradicijų. Atrodo, kad tai tas pats, bet iš tikrųjų ne tas pats. Klausimyno forma yra atėjusi iš nuomonių apklausos. Šiuo atveju klausimai turi būti aktyvio pobūdžio. Tai yra svarbu. Pamenat, mes būtent tą ir praktikavom, diskutuodami apie tai, kaip pradėdame paskaitas. Tai yra sociologinė tradicija. Yra kita tradicija, atėjusi iš socialinės psichologijos. Čia jau negalima naudoti klausimų, o

naudojami teiginiai. Ir prašoma išreikšti nuomonę apie vieną ar kitą teiginį, tai atspindi atsakančiojo vertybinę orientaciją.

Teigėte, kad negalėjot kūrybiškai dirbti, kadangi gavot jau parengtą klausimyną. Aš sutinku, kad visuomet sunku, kai gauni jau gatavą produktą – modelį arba standartizuotą klausimyną. Jis mums padeda, bet ir riboja kūrybiškumą. Noriu priminti, kad už tų dviejų modelių glūdi ilgametė socialinių mokslų patirtis. Yra klausimų, kurių nereikėtų kelti arba formuluoti, ir man atrodo, kad kaip tik tokių klausimų yra amerikiečių variante. Nereikia skatinti studentų atlikti savo dėstytojo vertybinį vertinimą. Jie gali įvertinti dėstymą, kursą arba metodus, bet ne dėstytoją. Ir tą patį galima pasakyti dėstytojo atžvilgiu: yra griežtai draudžiama savo kolegą vertinti, galima veiklą vertinti, bet ne jo asmenybę. Kaip tada suformuluoti teiginius apie savo kolegą? Tuomet naudojamas požiūrių skalės variantas. Jeigu turite teiginių sąrašą ir tai sudaro skalę, tada galima išmatuoti ne nuomonę apie asmenį, bet skirtingus įspūdžius, kurie jums susidaro. Taigi, užuot vertinus dėstytoją ar studentą, galima vertinti jų elgesio apraiškas.

Universiteto vadovybei, kuri visada stokoja laiko ir kuriai visada rūpi, ar dėstytojai yra auditorijose, ar jie yra geri dėstytojai, kartais reikia paklausti, ar tas ar anas dėstytojas yra geras. Ir tai yra situacija, kuriai mes, dėstytojai, turime pasipriešinti, mes neturėtume tokios situacijos toleruoti. Ir neturėtume remti tokio pobūdžio idėjų. Reikia visada turėti omeny, kad studentų pasitenkinimo klausimynai turi tam tikrą pamatą. Ir ta pamatinė idėja yra klausimas, ar studentas patenkintas. Todėl yra prasminga klausti, kiek jis yra patenkintas. Be abejo, klausimynas yra skirtas ne tiems nedisciplinuotiems studentams, kad būtų galima paklausti, ar jie yra disciplinuoti, ar ne. Tai labai svarbus klausimas, nes dažnai Europos universitetų vadovybė mano, kad jie ir taip gali įvesti stiprią dėstytojų drausminimo priemonę. Bet tokia situacija neturėtų būti priimtina.

Jeigu jūs naudojate savęs vertinimo metodą, siūlyčiau du variantus: 1) Visada naudoti tą pačią skalę, tarkim, imame skalę [+ , 0], bet negradojame jos. Jeigu vertinate save arba kolega jus vertina, jums nebūtina čia išskirti atskirus žingsnius, nes taip bus mažiau kūrybiškumo. Ir jeigu užduodate sau klausimą, koku laipsniu pasiekėte nusibrėžtus tikslus, galite sakyti "maždaug tiek". Tai geriau atspindi mano jausmus. Ir tai yra lankstesnis būdas. Taip kad nebūtinai tą skalę sugraduoti. 2) Formuluokite teiginius, kurie skatina optimistinius atsakymus, pvz., aš pasiekiau savo kurso tikslą 60 proc.; aš galėjau palaikyti auditorijos susidomėjimą tiek ir tiek proc. Ir priešingo varianto pavyzdys: aš nesugebėjau pritaikyti, parinkti adekvačių metodų; aš jaučiau auditorijos pasipriešinimą. Tai klaidinga formuluotė. Savęs vertinimas yra savęs tobulinimo priemonė ir jūs galite patobulinti savo veiklą, jeigu jaučiate, kad jums sekasi. Net jei ta sėkmė yra ir ribota. Vis tiek jūs turite energijos tobulėti.

Teiginiai turi rodyti tolesnio tobulėjimo dimensiją, kryptį, kuria norėtumėt tobulėti. Jūs sudarėt 6 dimensijas ir semestro pabaigoje tapo aišku, kad A dimensija išpildyta 70 proc., B – 40 proc., C – 60 proc., D – 65 proc., E – 55 proc., F – 83 proc. Toks yra jūsų profilis. Reikia tobulinti B ir E dimensijas.

Bet jei sakysite, kad čia blogai, čia nieko nepasiekiau, tai – katastrofa. Taigi dėstytojas turi orientuotis į tai, kiek jis išlošė, o ne kiek pralošė.

Pakalbėjome, kaip galima tobulinti tradicinį mokymąsi ir mokymą aukštojoje mokykloje. Tai buvo pokalbio apie studentų pasitenkinimą dalis. Dabar norėčiau grįžti prie to, ką generavome smegenų audros metu, kaip galėtume paremti studentų mokymąsi. Kaip sakiau, surinkau tam tikrų jaunimui skirtų tyrimų rezultatus ir norėčiau apie kai kuriuos skaičius papasakoti ir jums. Pirmiausia – kodėl jaunimo tyrimai, dėl kokių priežasčių turėtume tokius tyrimus atlikti? Dėl dviejų priežasčių: visų pirma visi išgyvenom laikotarpį, kada mes patys buvom priskiriami jaunimui, dauguma iš mūsų dar ir dabar esame jauni. O antra, mes, pedagogai, visada esam tarp jaunų žmonių. Ir todėl mums gali atrodyti, kad daryti papildomus jaunimo tyrimus nėra pati geriausia idėja.

Pasiremsiu žinomo vengrų pedagogo knyga. Jis dirbo Debreceno universiteto Pedagogikos fakultete. Šis pedagogikos profesorius buvo labai populiarus, net ir šiandien jo buvę studentai, kuriems dabar per 70 metų, yra susibūrę į asociaciją. Jie reguliariai susitinka, prisimena savo profesorių. Ir netgi tie, kurie nestudijavo Pedagogikos fakultete, pakankamai gerai jo pavardę žino. Profesorius skaitė paskaitas šimtų žmonių auditorijoms, jo knygos buvo pačios skaitomiausios.

Remsiuosi žinomiausia jo knyga, kuri skirta ne pedagogikos tyrimams, bet yra panašesnė į romaną ar novelę. Pavadinimas “Aštuonerių metų karas” simbolizuoja mūsų garsiąją aštuonmetę gimnaziją, kuri prieš karą ir karo metu buvo mūsų vidurinio mokslo kertinis akmuo. Ir tas žmogus, kuris buvo toks populiarus, taip mėgstamas studentų, kuris buvo visada giriamas ir kuris dievino darbą su studentais, procesus, vykstančius vidurinėje mokykloje, apibūdino kaip 8 metus trunkantį karą. Kodėl toks populiarus pedagogas mano, kad švietimo situacija primena karo situaciją? Kodėl ne 8 metų bendradarbiavimą?

Prieš pradėdamas kalbėti apie jaunimą, reikia prisiminti vieną esminį dalyką. Pedagogo padėtis yra konfrontuojamo pobūdžio. Besimokantysis yra ne mūsų pusėje. Mes stovime prieš jį. Be abejo, jis yra mano partneris. Bet visas tas žaidimas, mokymo ir mokymosi procesas visada turi du polių. Ir tam, kad būtų galima ką nors sukurti, tarp tų polių turi egzistuoti įtampa. Todėl mums ir reikia atlikti jaunimo tyrimus, kad sužinotume, koks yra pačios mokymosi situacijos organizavimo pobūdis. Prisiminkite tą metą, kai baigėt studijuoti ir pradėjot dirbti pedagogo darbą. Prisimenu, kad savo pedagoginę veiklą pradėjau turėdamas galvoje vieną didelę pedagogikos idėją – aš savo mokytojus daug geriau suprasiu, negu mokytojai suprato mane, kai buvau mokinys. Aš būsiu mokinių pusėje, o ne priešingoje. Ir iš tikrųjų pradinių klasių mokytojo karjerą pradėjau būdamas vienas iš tų, kurie neatskiria nuo savęs moksleivių. Turbūt jums žinomas toks jauno mokytojo tipas. Bet tokiu atveju mokymo ir mokymosi procesas neegzistuoja. Tai nėra ta situacija, dėl kurios sukurtos mokymo įstaigos. Patinka mums ar ne, bet tai nėra dalis mūsų asmeninio gyvenimo.

Mokytojams reikia vis daugiau žinių apie jaunimą, nes iš pat pradžių šios dvi grupės tampa skirtingos. Būdamas pedagogas, aš nesu vienas iš grupės. Kodėl jaunimo tyrimai tampa aktualūs ypač dabar? Jeigu atsigręžtume į istoriją, pastebėtume, jog visuomenėje nebuvo "jaunimo" sampratos. Pasižiūrėkime į meno kūrinius ir pamatysime, kad vaikai buvo vaizduojami kaip maži suaugę. Taigi pati samprata, kad vaikai skiriasi nuo suaugusiųjų, ateina tik XX a. pradžioje. Įdomu, jog sampratai, kad vaikus reikia globoti, ne daugiau nei 100 metų. Po tuo slypi vienas statistinis dalykas: kai jaunimo proporcija visuomenėje mažėja, jaunosios kartos svarba visuomenėje auga.

Paimkim kaip pavyzdį šeimą. Jeigu šeimoje yra 10 vaikų, tai 1 vaikas vidutiniškai patraukia dešimtadalį tėvų dėmesio. Šiuolaikinėj šeimoj, kur auga 1 vaikas, jis gauna bent pusę tėvų dėmesio. Didėjant vaikų, jaunosios visuomenės dalies vaidmeniui, plečiasi ir supratimas, kad mes nepakankamai juos pažįstam. Tam tikru atžvilgiu jaunimas yra paslaptis ir mums reikia ją atskleisti. Ir kai kartų gyvenimas tampa vis ilgesnis, vis aktualesnis tampa supratimas, kad ta jaunoji karta, kuri eina po mūsų, pasižymi tokiomis naujomis savybėmis, kurias ne visada mums lengva suvokti. Kitaip sakant, jaunimo tyrimai mums atskleidžia mažai pažįstamą artimiausių kaimynų pasaulį. Galima sakyti, kad tai reprezentuoja šiuolaikinį pasaulį – tie tikrieji kaimynai darosi vis anonimiškesni. Arba tai taip pat reprezentuoja augantį mūsų susidomėjimą jaunimu.

Ar galima sakyti, kad jaunimas sudaro vis mažesnę visuomenės dalį? Aš neturiu daug tarptautinės patirties, remiuosi daugiausia Vengrijos statistika. Tačiau mano turimi duomenys aiškiai rodo, kad Europos kontinente, ypač Europos žemyno centre, jaunų žmonių proporcijos mažėja. Panagrinėkime schemą, kurioje pavaizduota jaunesnių negu 14 metų žmonių proporcija visuomenėje 10-ame dešimtmetyje. Tai naujausi statistiniai duomenys, kuriuos man pavyko rasti. Vienose šalyse, o būtent Turkijoje, Portugalijoje, Airijoje ir Islandijoje, tokio amžiaus jauni žmonės sudaro apie 30 proc. visos visuomenės. Mažiausia proporcija Vokietijoje, Švedijoje ir Šveicarijoje. Nedaug nuo jų atsilieka ir Vengrija, Belgija bei Danija. Ką rodo šitie skaičiai? Labai paprastai šnekant, kuo labiau išsivysčiusi visuomenė, tuo mažesnį jos procentą sudaro vaikai. Galbūt Vengrija čia yra išimtis. Arba UNESCO statistikos duomenys ne visai tiksliai atskleidė Vidurio Europos paveikslą.

Man atrodytų, kad patys naujausi duomenys Vidurio ir Rytų Europą įterptų maždaug per vidurį. Kitaip sakant, perspektyva tokia – kuo mes labiau modernėsime, tuo labiau mažės vaikų procentas visuomenėje. Bent jau Vengrijos duomenys tą aiškiai patvirtina. Čia mes kalbame apie žmones iki 30 metų. Galbūt jie nėra labai jauni, bet 4-ame dešimtmetyje jų buvo daugiau nei 55 proc. visos visuomenės, prieš ir po karo buvo apie 50 proc. O toliau šis procentas nuolat mažėjo. Mes tyrėme pastarąjį vasario mėnesio surašymą. Anot demografų, šie žmonės sudarys mažiau nei 40 proc. Tai reiškia, kad visuomenė senėja.

Yra pateikta duomenų ir apie Vengrijos aktyviają visuomenės dalį. Šios prognozės remiasi statistikos duomenimis, kurie gauti per pastarąjį dešimtmetį. Prognozės siekia 2010 m. Į maksimalią

prognozę [traukti visi žmonės, tarp jų ir dirbantys laikinai. Minimali prognozė apima tik nuolatinį darbą turinčius žmones. Kaip matote, yra keli variantai. Tačiau kas būdinga visoms šioms prognozėms? Skaičiai mažėja. Aktyviųjų visuomenės narių procentas mažėja. Tai vėlgi rodo, kad jaunoji ir aktyvioji visuomenės dalis procentiškai mažėja.

O štai šie skaičiai atspindini įvairias amžiaus grupes nuo 1965 iki 2003 metų. Šitos prognozės atliktos remiantis pastarojo dešimtmečio vidurio duomenimis. Čia yra pateikti duomenys apie vaikus, jaunesnius nei 13 metų, apie aktyviają darbo jėgą, taip pat ir apie studentus, besimokančius aukštosiose mokyklose. Tai yra absoliutūs skaičiai. Ir matot, kad jaunoji visuomenės dalis ir čia traukiasi.

Kituose grafikuose pateiktas ugdymo įstaigų ir galimų ugdymo įstaigų dalyvių skaičius. Tai darželiai, bendrojo lavinimo mokyklos, profesinės mokyklos, koledžai, universitetai. Šie duomenys paimti iš tarptautinių publikacijų ir rodo, kaip demografiškai įsivaizduoja jaunų žmonių skaičiaus dinamiką.

Noriu paanalizuoti ir dar vieną grafiką, kuris atspindi kitokią situaciją, t. y. parodo lankančiųjų įvairias vidurinio ir aukštojo mokslo įstaigas procentą. Kaip tai gali būti – jaunų žmonių skaičius mažėja, tačiau tuo pat metu šitas procentas auga? Atsakymas labai paprastas. Jeigu amžiaus grupė yra vis mažesnė, o yra laisvų vietų, tarkim, aukštosiose mokyklose yra tiek pat, tai maždaug tiek pat jaunų žmonių jas ir užima, todėl, be abejo, procentinis santykis ir auga.

Aš jau kalbėjau apie švietimo ekspansiją ir sakiau, kad tai yra vienas iš aukštojo mokslo ekspansijos Europoje šaltinių. Visur mes matome, jog besimokančiųjų vidurinio ir aukštojo mokslo sistemoje procentas vis didėja. Kaip gali būti, kad visuomenėse, kur jaunimo procentas mažėja, vyksta švietimo ekspansija? Būtent šį dalyką mes ir privalome turėti omenyje. Europos visuomenėms būdingos dvi tendencijos: šeimos augina vis mažiau vaikų, o antra vertus, šitie vaikai praleidžia daugiau laiko mokykloje. Manau, tai yra esminiai jaunimo tyrimų aspektai, esminiai duomenys, kad galėtume suprasti jaunimą šiandien. Viena vertus, jaunimo užimama padėtis visuomenėje labai skiriasi nuo tos padėties, kuri buvo prieš 30–40 metų. Jų yra gerokai mažesnis skaičius ir, visuomenei nuolat modernėjant, vaikų skaičius vis mažėja, tačiau jie gyvena vis šiuolaikiškesnėje visuomenėje. Antras dalykas – jie praleidžia vis daugiau laiko švietimo organizacijose. Dabar beveik kiekvienas, norintis baigti vidurinį mokslą, gali tą padaryti.

Aš jau kalbėjau, tačiau dar kartą noriu priminti, kad yra štai ir tokių tendencijų: šiandien mokyklose mokosi tokio amžiaus žmonės, kokio amžiaus jauni žmonės kariavo Antrajame pasauliniame kare. Jeigu prisiminsite XIX a. istoriją, pamatysite, kad to meto vidutinė amžiaus trukmė, ko gero, neviršytų 40 metų. Ir 1848 m. revoliuciją Vengrijoje bei Vienoje suorganizavo 20-mečiai. Mūsų žymusis poetas Šandor Petėf mirė vos 23 metų. Taigi situacija buvo visai kitokia.

Noriu parodyti keletą žemėlapių. Aš dirbu štai čia, Debrecene. Štai kaip keitėsi populiacija nuo 1960 iki 1990 m. Čia pavaizduota dalis gyventojų, kurie nebaigė vidurinio mokslo 1960 m., bet, kaip matote, per tą laikotarpį didelė dalis žmonių, neturėjusių tokio išsilavinimo, išnyko, jų procentas gerokai

sumažėjo. Tai yra viena statistinė ypatybė. Šie žmonės gyvena santykinai saugioje aplinkoje. Jiems sukurta saugi situacija visuomenėje, santykinai saugioje organizacijoje. Kiek daug mes apie juos žinome? Aš kalbu apie visą amžiaus grupę nuo 0 iki 20 m. Vėlgi noriu pateikti šiek tiek statistikos. Pirmoji diagrama rodo mirtingumo priežastis. Tai yra amžiaus grupė iki 14 m., kuri yra labai aktyvi. Dažniausiai jie žūva nelaimingų atsitikimų metu. Tai yra didžiausia dalis. Beveik pusė. Deja, štai čia yra tikrasis atradimas – penktadalis jų miršta nuo vėžio. Tai didelį nerimą keliantis dalykas. Vėžys yra antras pagal reikšmingumą veiksnys, lemiantis jų mirtingumą. Pasižiūrėkime, ką jie veikia. Man ši diagrama patinka. Nes gali atrodyti, kad kuo šiuolaikiškesnė visuomenė, tuo labiau apsaugota šita jaunimo grupė.

[domi statistika apie dantų valymą. Tai yra mūsų sveikatos kultūros dalis, kuri galbūt vėliausiai susiformavo. XIX a. pradžioje niekas dantų nevalė. Šitą įprotį britai importavo iš Azijos, kur dantų valymas ir burnos higiena turėjo religinį atspalvį. O britai tai performulavo į sveikatos reikalavimus. Jei sudarytume dantų valymo tendencijų grafiką, tai pamatytume šitos kultūros kaitą. Čia matome, koks procentas vaikų valo dantis du kartus per dieną, o čia 23 procentai, kurie valosi dantis kartą per savaitę ar dar rečiau. Aš manau, kad yra ir daugiau tokių signalų, kurie žadina mūsų susidomėjimą tylia ir paslaptinga jaunimo kultūra.

Dar vienas provokuojantis grafikas apie rūkymą. Buvo užduotas klausimas: jei jūs rūkote, kieno pėdomis einate? Juodoji dalis sako, kad niekada nerūkė, o baltoji dalis sako, kad rūko kasdien. Štai čia yra tėvų įtaka, ir kai tėvai skundžiasi, kad vaikai neseka jų pavyzdžiu, tai jie yra neteisūs – seka, ir ypač rūkymo įpročių pavyzdžiu; taip pat matome motinos ir pedagogų įtaką. Be abejo, pagrindinė figūra yra draugas, grupės narys. Beveik 40 proc. rūkančiųjų kaip pavyzdį ima savo grupės narį, savo draugą. Taigi įtakingiausias žmogus šitoj amžiaus grupėj yra bendraamžis.

Pakalbėkim apie laiką. Ką kada jie veikia? Štai jaunesnių vaikų statistiniai duomenys: 9 val. – miegui, 5 val. – televizoriui, 6 val. – mokyklai, 4 val. – kitkam. Matyt, neatsitiktinai tiek daug kalbama, kad žiniasklaida labai veikia žmones. Yra daug tyrimų, pradedant nuo 5-o dešimtmečio ir baigiant šiandiena, rodančių, kad žiniasklaida ypač veikia jaunus žmones. Psichologai, dirbantys žiniasklaidoje, žino, kokiais triukais galima veikti žiūrovą. Šiandien vyksta konkurencija tarp televizijos ir interneto. Nors dar tyrimai ir neatlikti, mano patyrimas rodo, jog jų įtaka yra skirtinga. Vizualinė įtaka per ekraną veikia kaip narkotikas. Jei esi pavargęs, tai tu tiesiog esi pavergiamas televizijos, keliauji per kanalus, neišjungdamas televizoriaus. Ir jei sugenda televizorius, pasijunti panašiai, kaip ir tuo atveju, kai medžiaga, prie kurios esi labai pripratęs, staiga tau tampa neprieinama. Jei vaikai pasodinami prieš ekraną, jie irgi tampa nuo jo priklausomi. Ekranas mus veikia ne tik racionaliū būdu, veikia ir per vizualias poveikio priemones.

Ką mums sako ši statistika? Ji sako, kad jauni žmonės yra ta visuomenės dalis, kurią mes dar turime atrasti. Naujausi statistikos duomenys rodo, kad per pastaruosius 10 metų narkotikų vartojimas tarp jaunimo šoktelėjo nuo 0 iki 35 proc. Vengrijoje beveik kas 3 jaunuolis yra išbandęs narkotikų.

Vakaruose ši problema dar rimtesnė. Kitaip sakant, panašu, kad jaunimas labiau junta globalizaciją negu mes. Ir tas klimatas, kuris kuriamas aukštojo mokslo sistemoje, galbūt nėra jiems labai tinkamas. Čia kalbu apie mūsų metodus ir strategijas. Ir tai ne mūsų kaltė, kad negalime bendrauti su jais paprastai. Tai yra sudėtinė globalizacijos proceso dalis. Ir tai yra pagrindinė priežastis, todėl aš siūlyčiau pagalvoti ne vien tik apie kognityvias ar tradicines mokymo ir mokymosi priemones.

Kaip jūs jau išvardijote, jauno žmogaus sėkmė šiandien vertinama kitais kriterijais negu vakar. Ir tai susiję ne vien tik su kognityviais asmenybės komponentais, bet taip pat su emociniais. Tradicinis studento vaidmuo ir tradicinis pedagogo vaidmuo prarastas. Ir mes susiduriame su jaunais žmonėmis, kurie yra visiškai kitokie. Todėl mums reikia sutelkti visus savo sugebėjimus, kad galėtume su jais dirbti. Aš manau, kad studento vaidmuo nuo universitetinio modelio labiau krypta suaugusiųjų mokymo modelio link. O tradicinis profesoriaus, lektoriaus vaidmuo nuo tradicinio krypta asistento vaidmens link. O tai reiškia, kad mes turime atrinkti politikas, strategijas, metodus, kurie apeliuoja ne tik į mūsų auditorijos protinius gebėjimus, bet ir į kitus procesus. Ir todėl jūs visiškai pagrįstai įvardijot emocinių motyvacijos procesų svarbą.

Čia aš norėčiau sustoti ir paklausti jūsų komentarų bei klausimų. Vėliau kalbėsiu apie socialinius procesus ir mūsų studentus.

KLAUSIMAS: Dėl statistikos. Jūs tiek daug peržiūrėjęt duomenų – ar nematyti tendencijos, kad išsivysčiusiose Europos šalyse vaikų ir jaunimo skaičius mažėja tarp sėslųjų tos šalies gyventojų? O ar neatrodo, kad tų vaikų daugėja iš Turkijos, Pakistano ir kt. šalių būtent Europos Sąjungos dėka? Jie tampa tų šalių gyventojai, tradiciškai jie gimdo labai daug vaikų. Ar nematyti tų vaikų gimstamumo didėjimo kitų tautų dėka?

T.KOZMA: Prisimenu, kad ir anąkart jūs to klausėte. Man į galvą ateina mintis, kad pagal demografines Europos Sąjungos prognozes šios Sąjungos šalims reikės didelės imigracijos bangos. Prisimenu, kad jums tai rūpėjo ir Lietuvos atžvilgiu. Mes Vengrijoje turime čigonų patirtį. Tikėsit ar ne, bet apie penktadalis visų Vengrijos gyventojų yra čigoniškos kilmės. Nežinau, ar tai yra Europos ateitis.

2010 m. Amerikos baltieji gyventojai turėtų tapti mažuma. Pabandykite įsivaizduoti situaciją, kad spalvotoji Amerika tampa dauguma. Taip lengvai galėjo atsitikti ir Europoje. Turkai, ko gero, ne taip labai skiriasi nuo mūsų, bet mus kelia nerimą ne tiek turkai, kiek Azijos gyventojai. Aš manau, kad švietimo politikos kūrėjai apie tai dar negalvoja.

Vengrai turi štai kokią patirtį su čigonais: integruojami į visuomenę, čigonai tampa vis panašesni į dominuojančią visuomenės dalį. Bet tai galioja tik tada, kai vietos gyventojai išlaiko daugumą. Švedai jau priartėjo prie to taško. Atsakymas nėra vien toks, kad baltieji žmonės yra tokie tingūs, kad nenori auginti daugiau vaikų. Yra ir kitas atsakymas – tai yra europietiška gerovės visuomenės vizija, kai visuomenė rūpinasi vyresniąja karta ir iš jaunų žmonių uždarbio mokamos pensijos vyresniesiems. Ir

jeigu nėra tos jaunosios dalies, tai kas mokės? Taigi yra dar viena priežastis, kodėl europiečių visuomenė labiau negu kitos visuomenės privalo turėti pakankamai daug jaunų žmonių. Ir mums reikia rimtai pagalvoti apie šią galimybę.

KLAUSIMAS: Jūs sakėte, kad studentų mokymosi vaidmuo keičiasi ir tampa vis panašesnis į suaugusiųjų mokymąsi. Gal galėtumėt tai plačiau pakomentuoti?

T.KOZMA: Tradicinis studento vaidmuo vis labiau man primena mokytojo ir mokinio situaciją mokykloje, kai vaidmenys yra aiškiai apibrėžti. Ir kada praktiškai taikomas šeimyninis vaidmenų modelis. Suaugusiojo mokymosi situacija yra kita, nes joje nėra labai aiškiai apibrėžtų vaidmenų. Čia aiškiai trūksta vadovaujančio mokytojo vaidmens. Be abejo, mokytojas vaidina tam tikra vaidmenį, bet tai nėra tėviškas vaidmuo. Tad koks tai yra vaidmuo? Ar tai viršininko vaidmuo? Diktatoriaus? Grupės lyderio? Ir koks besimokančiojo vaidmuo? Yra dalykų, kuriuos jis žino geriau už mane. Nes jis ateina iš praktinio gyvenimo, ir yra sričių, kur jo patirtis yra didesnė. Kaip galiu susieti jo patirtį su ankstesnėmis jo žiniomis, apie kurias nieko nežinau?

Klasikinė pedagogikos istorijos situacija – tai 7-as dešimtmetis, kai Indijoje prasidėjo žaliųjų revoliucija. Indijos valstiečius reikėjo išmokyti naudoti chemikalus žemės ūkyje. Iš kur atėjo tie chemikalai? Iš baltųjų europiečių, amerikiečių, kurių patirtis buvo visiškai kitokia negu tų žmonių. Ir mes žinome, kokia katastrofa atsitiko viename Indijos mieste. Be abejo, suaugusiųjų mokymosi situacija nebūtinai yra katastrofinio pobūdžio. Bet čia aš galiu prisiminti Paulo Freire iš Brazilijos, kuris susiejo suaugusiųjų mokymą su išsivaduojamuoju judėjimu Lotynų Amerikoje.

Kitai sakant, mano studentai turi įvairaus suaugusiųjų mokymosi patyrimo, kuris visų pirma man nežinomas ir, antra, nesusijęs su mokykla, nebūdingas mokyklai. Kaip aš galiu tą susieti su mokymo(si) procesu? Tai yra didelis klausimas. Taigi, ko gero, asistento vaidmuo dabar yra artimesnis negu tradicinis dėstytojo vaidmuo aukštojoje mokykloje.

Studentų pasitenkinimo klausimynai taip pat rodo, kad mes esame suaugę, turintys skirtingus interesus, bet vienodas teises. Taigi situacija klostosi taip, kad mes daugiau kalbame apie žmones, kurie mokymosi situacijoje turi vienodas teises, o ne kai vieni turi jų daugiau, kiti – mažiau. Tarp kitko, teisių plėtra irgi yra naujas reiškinys, kuris dabar jau pasiekė ir vaikus. Ir vyksta didelės diskusijos, inicijuotos taip pat ir Katalikų Bažnyčios, ar dar negimęs embrionas turi savo teises. Kitas klausimas, ko gero, bus, ar aplinka turi savo teises. Jeigu dabar mintimis persikeltume 150 metų atgal, pamatytume, kad per tą laikotarpį vis labiau plečiasi teisių judėjimas tiek jaunų žmonių, tiek aplinkos atžvilgiu.

Dabar norėčiau pakalbėti apie taikomąją socialinę psichologiją. Kokie socialiniai procesai vyksta klasėje, kai mes su ja dirbame? Kokie socialiniai procesai vyksta lygiagrečiai su mūsų klasėje atliekama veikla? Dažnai apie tai net nepagalvojame. Mes tiesiog tomis jėgomis pasinaudojame.

Visi mes nesąmoningai, automatiškai vartojame kalbos priemones, apie gramatiką, žodyno struktūrą tuomet, kai šnekame, negalvojame. Mes tiesiog šnekame. Bet, be abejo, naudojames ir

gramatika, ir lingvistikos struktūromis. Bet retkarčiais verta sąmoningai į tai atkreipti dėmesį. Tą patį galima pasakyti ir apie mokymo strategijas. Gerai pasirengęs ir patyręs mokytojas naudoja šitas jėgas ir mano, kad tai vyksta savaime. Bet retkarčiais verta stabtelėti ir susimąstyti apie jas. Užuoat leidus joms vykti automatiškai, reikia jas paversti sąmoningų pastangų išdava.

Viena iš mūsų kolegijų sakėsi vis įsiklausanti, ar nėra ko nors naujo kalbant apie mokymosi procesus. Galbūt aš išdėsciau kokių nors naujų minčių, o galbūt ir ne. Bet pedagogams vertėtų atkreipti dėmesį į vadinamąsias užslėptas vietas. Į pagalbą pasitelksiu, kaip jau minėjau, socialinę psichologiją. Prieš pradėdamas tai komentuoti, noriu parodyti jums šiuos paveikslėlius, kurie man labai patinka. Manau, jog įsivaizduojate, ką demonstruoja šie paveikslėliai.

KOMENTARAI IŠ AUDITORIJOS [paveikslėlio komentarai]: Skeptiškumas ir abejingumas dėstytojo kalbai... Abejonė tuo, ką mokytojas kalba.

T.KOZMA: Man tai yra nuobodžiaujančio žmogaus atvaizdas. Jis abejoja ir jam nuobodu. O štai antras paveikslėlis. Tai yra savotiška Madona arba, tarkim, šiuolaikinė šeima. Palyginę jį su pirmuoju, pamatysime esminį dalyką: šitas žmogus, netgi būdamas grupėje, jaučiasi vienišas. Čia visi šie 3 žmonės sudaro grupę ir turi bendrą tikslą. O anam tikslas lyg ir nebeaiškus, tam tikra prasme prarastas. Tai yra gyvenimo akimirka, kuri, tikimės, ilgai netruks. Tai laikina būseną. Galbūt po minutės jis prasiblaškys. Šita būseną yra stabili. Šitie žmonės, net ir būdami priešingose piešinio dalyse, yra vienas kitam artimi. Ir man tas trikampis patinka. Mažylis nėra viduryje, jis yra arčiau motinos (greičiausiai ji yra motina). Bet tėvas atrodo tarsi globotų juos abu. Jis lyg ir truputį aukščiau pakylėtas, regis, jam tenka daugiau atsakomybės, kitaip sakant, jam tenka ir daugiau rūpesčių. Atrodo, kad šis trikampis yra stabilus, ryšys pastovus, tuo tarpu ana būseną yra laikina.

Paveikslėliais norėjau jums parodyti, kad mūsų individualus gyvenimas egzistuoja tik sąlygojamas tam tikrų grupių rėmų. Taip kad normali individo egzistencija nėra individuali egzistencija, tai yra gyvenimas grupėje, buvimas jos dalimi. Net jeigu retkarčiais mes pasijuntame vieniši arba kurį laiką esame už grupės ribų. Normalus arba įprastas žmogaus buvimo būdas yra buvimas grupėje.

Tarp kitko, tai nėra tik žmogui būdingas bruožas. Jeigu pagalvosime apie mūsų gyvenamąją aplinką, įvairias gyvūnų grupes, augmeniją, pamatysime, jog visa tai taip pat gyvuoja tam tikrose sistemose. Ekosistema – naujas puikus terminas visam tam apibūdinti. Skirtingos gyvybės rūšys gyvena drauge. Sakyčiau, kad žmonių teisių ir atsakomybės plėtra yra vienas iš fakto, jog mes gyvename sistemose, atspindžių. Normalus gyvenimo būdas yra gyvenimas sistemose. Pvz., gėlės, medžiai yra pažeidžiamos gyvybės formos. Vienas medis yra kur kas labiau pažeidžiamas nei medis, esantis sistemoje – miške. Kokiame nors meno kūrinyje pavaizduotas vienas medis mums sukelia vienišumo įspūdį, tai – vienvėdis simbolis. Tuo tarpu religinio meno srityje egzistuoja sena tradicija vaizduoti ekosistemą – tai kalnas, medis ir vanduo (ežeras, upė). Taigi žmogus sutvertas taip, kad egzistuotų tam tikrame kontekste. Ir net jei žmogus laikinai yra vienišas, jis vis tiek yra susijęs su savo aplinka.

Tai, apie ką aš kalbu, yra esminė socialinės psichologijos nuostata. Socialinis psichologas žiūri į žmogaus gyvenamą aplinką kaip į sistemą. Ir bando suprasti žmonėse vykstančius procesus, kaip procesus, vykstančius žmonių aplinkoje. Socialiniai psichologai nuolat mums primena, kad mes esam ne vien individai, bet ir grupių nariai. Be abejo, šis vaikas yra individas, motina tam individui suteikė gyvybę. Bet natūrali šių žmonių buvimo būseną yra buvimas grupėje. Kitoks vaiko pavaizdavimas atrodytų labai dirbtinai. Arba jei mes paliktume paveiksle šią vieną figūrą, tai greičiausiai būtų vienuolis. Ir būtų prarasta pagrindinė paveikslo idėja. Arba jei paimtume šią paveikslo dalį – ko gero, tai būtų negatyvi informacija. kažko maldaujanti arba besimeldžianti moteris. Bet jei mes parodom visus šiuos žmones kartu, tada šis paveikslas įgyja prasmę. Jis sudaro mums įspūdį, kad žmonių gyvenimas atkirai tam tikru atžvilgiu yra nenatūralus. Be abejo, mes, kaip pedagogai, su tuo nuolat susiduriame.

Štai 8-o dešimtmečio nuotrauka, išspausdinta amerikiečių socialinės psichologijos vadovėlyje. Beveik kiekviename socialinės psichologijos vadovėlyje kalbama apie aukštąjį mokslą. Nes mūsų kolegoms amerikiečiams pats pigiausias ir prieinamiausias knygos iliustravimo būdas – pridaryti nuotraukų iš studentų miestelio gyvenimo. Bene visi žymiausi socialinės psichologijos eksperimentai buvo padaryti aukštojo mokslo sistemoje eksperimentuojant su studentais. Taigi šie jauni žmonės, kurie greičiausiai yra studentai, nufotografuoti pietų pertraukos metu. Jie veikiausiai ilsisi. Kaip matote, ir pertraukos metu jie mokosi. Tai tradicinis studentų elgesys. Čia vyksta ir daug kitų dalykų. Aplinka yra labai neformali. Ši mergina atsirėmusi į vaikino kelį, kita liečia jo petį. Jie yra neįprastai arti vieni kitų. Nepanašu, kad tarp jų egzistuotų meilės ryšių – jie tiesiog kartu mokosi. Tačiau ryšys tarp jų yra. Arba neformaliu būdu, arba kognityviu būdu jie yra vienas su kitu susiję.

Ir vėl nuotrauka iš 8-o dešimtmečio. Tai tipiškas 8-as dešimtmetis – Elvis Presley šukuosena, motociklas "Honda", galbūt tai ir nėra studentų miestelis, tačiau tai gali būti vieta netoli jo. Kaip matote, čia atvaizduota meksikiečių užkandinė. Jie valgo ir šnekasi tarpusavyje. Aišku, kad jie sudaro grupę ir tarp jų vyksta diskusija. Kuo ši nuotrauka įdomi: jie sudaro grupės branduolį, štai šitie trys – artimesnė grupelė, jai patinka būti kartu, bet ji nuo grupės yra toliau. Galbūt dėl to ji perdėtai demonstruoja savo džiaugsmą. Ji norėtų būti grupėje, bet ji yra grupės pakraštyje.

Grįžkime prie šitos nuotraukos. Įdomu pastebėti, kad egzistuoja triados. Čia yra jauna pora, o čia yra trečias triados narys. Šitie du bendrauja, ji yra artima jiems, nes ji fiziškai liečia šią vaikina. Paanalizavę nuotraukas pastebėsime, kad grupę, arba bent jau jos branduolį, sudaro ne pora, bet triada. Ar tai yra tik atsitiktinumas, ar čia slypi dėsningumas, mes nežinome. Apie tai daug kalbama. Vieni sako, kad jeigu yra porų, tai paprastai poros vienos grupės nesuformuoja, poros grupę skaldo. Taigi grupę turi sudaryti bent trys žmonės. Ir, ko gero, neatsitiktinai vienas iš seniausių krikščionybės simbolių ir yra Švenčiausioji Trejybė.

Sakoma, kad dėl mūsų kognityvios sistemos ypatumų vienu metu galim suvokti tris elementus. Kiti teigia, kad, matydami vieną elementą arba asmenį, o ne du arba tris, mes jaučiam vienišumo jausmą.

Štai vienas iš ankstyviausių Altamyro olos piešinių, rodančių medžiojantį žmogų. Medžiotojai ir jų aukos. Šiam piešiniui tūkstančiai metų, ir mes nežinome, kodėl būtent taip šis piešinys nupieštas. Bet ir čia aiškiai matome triadas. Patinas, patelė ir jauniklis. Tie du saugo trečią. Štai šitie trys gyvūnai yra sužeisti. Šitas labiausiai. Atrodo, kad gyvenimas drauge turi savo prasmę ir neatsitiktinai gyvos būtybės egzistuoja drauge. Egzistuoja nerašyta taisyklė, kuri slypi už visų šių atvaizdų – gyvos būtybės privalo būti drauge. Jei jos yra vienišos, tai nėra normali situacija. Galima sakyti, kad pagrindinė socialinės psichologijos nuostata yra tokia, jog grupės pagrindą sudaro būtent šitokia struktūra. Tai yra tiek dėl biologinių, tiek dėl socialinių psichologinių priežasčių. Tokia triada suteikia galimybę geriausiai suprasti žmogų. Ir, ko gero, visos kitos situacijos yra išvestos iš šitos pagrindinės situacijos.

Kai analizavome besimokančiojo vaidmenį problemomis pagrįsto mokymosi procese, bandžiau pateikti du skirtingus besimokančiojo vaidmens aiškinimus. Aš kalbėjau apie taikomąją socialinę psichologiją ir rodžiau jums fenomenus, reiškinius, o po to bandžiau juos analizuoti. Yra dvi skirtingos mąstymo kryptys, kurios analizuoja socialinius reiškinius, konkrečiai grupes, kolektyvus. Egzistuoja dvi sampratos, kodėl žmonės gyvena drauge. Pirmoji minties tradicija tai yra kultūrinė antropologija. Ji akcentuoja, kad mūsų veikla, darbas sukuria nematomą ryšių tinklą aplink mus ir tą tinklą mes vadiname kultūra. Tai yra ryšiai, kurie laiko grupę kartu. Ryšiai, susiję su įsitikinimais, vertybėmis, normomis. Jeigu mes žinome tuos pačius dalykus, naudojames tais pačiais prietaisais, jeigu priskiriam tiems ar kitiems reiškiniams tą pačią reikšmę, tai visi šie dalykai laiko mus drauge. Mes vieni kitus šiek tiek pažįstam ir bent dalį dalykų, susijusių su aukštuoju mokslu, vertiname panašiai.

Kitas grupės supratimo būdas – socialinių vaidmenų teorija, kuri kalba apie individą, kuris savo elgesį sieja su kitų elgesiu. Yra ir kitų aiškinimų, kodėl žmonės dirba ir gyvena kartu, bet šitie du grupės paaiškinimai yra vyraujantys. Šiaip aš esu linkęs juos abu sujungti ir grupės atsiradimą, raidą paaiškinti kultūrinių ryšių egzistavimą atspindinčiais vaidmenimis.

Bandykim apibūdinti žmonių grupių bruožus. Noriu parodyti jums vieną iš paveikslėlių. Kaip jau sakiau, grupę sudaro ribotas skaičius žmonių. Ką reiškia ribotas? [vairiai yra sakoma – nuo 3 iki 20. Atrodo, kad analizės metu tas triadų klausimas tampa nuolat aktualus. Sakyčiau, kad realiai grupę sudaro 7–8 žmonės. Kodėl skaičius turėtų būti ribotas? Grupė reiškia, kad jos nariai tarpusavyje palaiko kontaktą. Socialinėje psichologijoje vartojamas terminas “interakcija”, t. y. tarpusavio sąveika. Tai nereiškia, kad jie vien tik šnekasi. Tarpusavio sąveika vyksta ne vien tik verbalinėmis formomis. Tai gali būti ir kūno kalba arba prisilietimas, arba atstumas tarp žmonių. Jie yra susiję nematomais ryšiais. Ką tai reiškia, kad grupės nariai yra susiję? Tai reiškia, kad jie vienas kitą tiesiogiai pažįsta, užmezga akių kontaktus. Grupė, kitaip nei organizacija, dažniausiai neburiama sąmoningai. Ji formuojasi spontaniškai,

tai laikina gyvenimo situacija. Bet kokių atveju tai yra daugiau nei žmonių sambūris. Grupės egzistavimo metu mes aktyviai joje veikiame.

Be abejo, už to paviršinio sluoksnio glūdi aiškesnė struktūra. Ar yra kokių nors būdų išsiaiškinti, kas yra grupės lyderiai? Mes, kaip pedagogai, turime šių įgūdžių, net jeigu nesame to atidirbę kaip technikos. Kaip galime perteikti informaciją savo studentams? Tie, kurie dėsto taikomąją psichologiją, naudojami būtent šituo būdu. Geriausia yra patyrinėti mažų vaikų grupes. Suaugusiųjų žmonių grupės struktūra yra nematoma, latentinė ir reikia laiko išsiaiškinti, kas yra lyderis. O vaikų grupėje tai padaryti yra lengva. Mažyliai neturi patirties, kaip elgtis grupėje, bet hierarchija išryškėja labai greitai, nes jie patys augo hierarchinio pobūdžio grupėse. Nuo pat pradžių jie supranta, kas yra hierarchija. Vėliau jie išmoksta elgtis kaip lygūs, bet visai lygūs jie nėra.

Ar yra kokių nors priemonių, kaip išsiaiškinti grupės struktūrą? Taip, yra. Mes visi žinom ir galbūt naudojam sociometrijos metodus. Tai, ką pateiksiu, yra vengrų psichologo darbas. Pačią sociometrijos techniką sukūrė Moreno, amerikietis, kilęs iš Rumunijos, kuri tuo metu buvo Austrijos–Vengrijos imperijos dalis. Taigi pati idėja, kad kai kas yra paviršiuje, o kai kas slypi giliau, labai artima europietiškam mąstymui. Šis mąstymas atėjęs iš fenomenologijos, vokiečių ir austrų filosofijos.

Noriu jus supažindinti su tyrinėjimų rezultatais. Idėja yra paprasta – mes tiesiog klausiamo grupės narių apie jų simpatijas ir antipatijas. Be abejo, neklausiamo tiesiogiai: “Ar jums tas žmogus patinka, ar nepatinka?” Žmonių prašoma sukurti grupes. Bet Moreno šituos žmonių priimamus sprendimus suveda į diagramą, žemėlapi. Jei grupė didesnė, tai užduotis sudėtingesnė.

O čia yra kitokia technika, kaip galime sužinoti, kiek žmonės yra artimi ar tolimi vieni kitiems. Moreno tyrinėjo realias gyvenimo situacijas, o tas vengrų mokslininkas analizavo futbolo komandą. Plačiai žinomoje knygoje “Paslėpta kolektyvo struktūra” jis rašo apie sėkmingai ir nesėkmingai žaidžiančias futbolo komandas. Sėkmingai žaidžiančios futbolo komandos visada pasižymėjo ypatinga struktūra. Tai hierarchinė struktūra, tačiau atstumai tarp žmonių nebuvo dideli. Prastai žaidžiančiose futbolo komandose nebuvo aiškios struktūros. Kažkas ten buvo prarasta, dingusios sąveikos, neaiškūs lyderiai. Jis baigia savo knygą pateikdamas nuorodą į Moreno knygą.

Viena iš didžiausių Moreno sėkmių buvo ta, kad jis padarė karinio psichologo karjerą. Po pirmosios japonų atakos Antrajame pasauliniame kare jį pakvietė amerikiečių karinės oro pajėgos ir paprašė padėti pagerinti karinių oro pajėgų situaciją. Moreno pritaikė sociometrijos metodą ir lėktuvo komandos buvo pradėtos formuoti remiantis šiais pasirinkimais, o ne įsakymais. Rezultatai pagerėjo daugiau nei 30 proc. kalbant apie lakūnų išlikimo procentą.

Be abejo, praėjus 60 metų po karo, mes pasakysime, kad vargu ar kitaip ir galėjo būti – tie, kurie nori bendradarbiauti, bendradarbiauja, o kurie nenori – nebendradarbiauja. Visi mes dirbame grupėse ir kartais patiriame jausmą, kad mes norime eiti viena kryptimi, o grupė eina kita. Ir visi žinome, kad jei eisime kartu su grupės lyderiu, tuomet galime išlošti. Bet jei neišsiaiškinsime, kas yra grupės

lyderis, tada pralošime. Tie, kurie dirba su suaugusiųjų grupėmis, laiko šį klausimą pačiu svarbiausiu. Kokia yra grupės struktūra? Mokytojui, kuriam tenka gilintis į programą ir į ugdymo turinį, ta struktūra paaiškėja automatiškai. Daugeliu atvejų mes tiesiog neutralizuojame grupę, jei ji neina ta kryptim, kuria norėtume, mes bent jau neutralizuojame šią grupę, kad ji per daug netriukšmautų.

Prisimenate jūsų sėkmės kriterijų sąrašą? Ten dažnai buvo minimas studentų aktyvumas, nes, jūsų manymu, tai yra tikras sėkmės laidas. Socialiniai psichologai sakytų taip: jeigu jūs sugebate aktyvuoti studentus, galite užmegzti kontaktus su lyderiais. Aš netgi sakyčiau, kad per tą ilgalaikį karą mes prieiname tam tikrų susitarimų. Net ir ne visada sąmoningai to siekiame. Bet žmonės už grupės ribų gali tą pastebėti. Ir tada grįžtame prie dėstytojo savęs vertinimo. Kodėl retkarčiais pasikviečiame kolegas? Kad padėtų mums įsivertinti, nes tie, kurie yra šio proceso išorėje, lengviau supras, su kuo mes kovojam, kas mūsų partneriai. Taigi taikomoji socialinė psichologija gali padėti mums lengviau paaiškinti, kas vyksta, kai mes dirbame su grupėmis. Visi šitie procesai, kartu apibendrinti, yra vadinami grupės dinamika. Mano nuomone, grupės dinamika yra geriausia pagalba, kurią galime gauti, kai reikia sustiprinti dėstytojo darbą.

Kalbėdamas aš tiesiog norėjau pateikti požiūrį į tai, kaip gali būti suprantama mūsų kasdienė veikla, nes dažniausiai mes dirbame ne su kiekvienu studentu individualiai, bet su jų grupėmis. Todėl retkarčiais naudinga prisiminti, kas gi tokio paslaptingo, tokio latentinio vyksta mūsų grupėse, mūsų darbe su grupėmis. Tai padės mums geriau suprasti, kodėl mums kartais atrodo, kad vyksta nuolatinė kova, konkurencija, žaidimas.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Sudarau grupes pagal interesus arba pagal praktines užduotis. Bet visada kurse būna keli žmonės, kurie pasako, kad jiems geriau dirbti savarankiškai. Ir aš leidžiu jiems dirbti savarankiškai. Pastebiu tokį reiškinį, kad neretai jų darbai būna įdomesni, išsamesni ir informatyvesni negu tų, kurie dirbo grupėje. Tad kas yra geriau – ar integruoti juos į grupę, ar leisti dirbti savarankiškai? Jeigu leisiu dirbti savarankiškai, jie neišmoks dirbti komandoje. Jie nėra lyderiai grupėje.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Stebėdama grupes, priėjau išvadą, jog lietuviai studentai panašūs į skandinavus – jie labiau linkę dirbti individualiai. Bet rusų, kitų slavų, kitos kultūros, kito mentaliteto žmonių grupėms labiau patinka grupinio darbo metodai. Manau, jog nulėmė tai, kad 50 metų jiems buvo primesta ta kolektyvinė kultūra.

T.KOZMA: Kultūrų skirtumai man visada kelia galvos skausmą – kaip juos perprasti?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Aš taip pat naudoju grupinio darbo metodus. Sudarau komandą iš 4–5 žmonių, jie gali rinktis grupės narius, visada pasakau, kad jie rinkęsi tuos, su kuriais jiems malonu dirbti. Iš 50 žmonių visada atsiranda 3–4, kurie nenori dirbti komandoje. Ir aš visuomet leidžiu jiems dirbti individualiai. Nelabai drįsdavau teirautis, kodėl jie labiau linkę dirbti individualiai. Galbūt vieni iš jų turi bendravimo problemų, kiti gal kartais būna aukštesnio lygio, labai dažnai tie individualistai būna

gerokai kūrybiškesni. Bet būna ir visai banalių priežasčių – negali ateiti tuo laiku, kai grupė renkasi, nes labai toli gyvena. Dauguma studentų, ypač menų fakultetų, mėgsta dirbti grupėse, jie džiaugiasi, kad gali kartu dirbti, labai mėgsta visokius renginius ar darbo pristatymus. Man asmeniškai labai patinka grupių darbas, nes aš matau, kaip studentai gali kiekvienas įdėti savo indėlį ir galutinis produktas būna labai netikėtas, originalus.

Bandau organizuoti grupių darbą įvairiose grupėse. Seminarų metu studentai gauna užduotis ir ateina jau pasiruošę, tuomet išskirstau juos į komandas labai paprastai – paprašau išsiskaičiuoti. Arba kaip kitaip, tarkim, sąmoningai neleidžiu studentams susėsti taip, kaip jie nori, nes čia reikia grynai parodyti, ką esi išmokęs. Tada padalinu klausimus, po vieną ar po du. Jie dirba 15–20 min., tuomet kokias 10 min. supažindina su klausimu. Dažnai leidžiu naudotis literatūra, kurią jie turi atsinešę. Manau, kad studentai namuose jau būna pasiskaitę ir, jei atsineša papildomos literatūros, tai bent žinos, kur ieškoti informacijos. Taip jiems sudaromos galimybės ne tik įtvirtinti žinias, bet ir pasitikslinti, pasiaiškinti, kas neaišku. Šis antras mano pristatytas atvejis, aišku, nerodo kūrybiškumo ugdymo, tai gal greičiau norėjimas sužinoti, ką jie išmoko, kaip jie moka pristatyti. Pirmu atveju siekiu ugdyti kūrybiškumą.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Manyčiau, jog toks darbas, kai į grupes suskirstomi visi studentai, neišvengiamas tuomet, kai turime vienkartinę užduotį paskaitose ir seminaruose. Čia tokių, kurie atsisakytų dirbti grupėse, rasti jau neįmanoma, paprasčiausiai spontaniškai duodi užduotį ir jie, arba pagal interesus, arba pagal dėstytojo sugalvotą sistemą susiskirstę, mokosi dirbti komandoje. O kai jau turime kokią nors rimtesnę užduotį, kūrybinę, tai aš irgi pritariu tai nuomonei, kad tuomet turi būti atsižvelgta į studento nuomonę, ar jis nori dirbti komandoje, ar individualiai. Visiems labai svarbu pabūti grupėje, atliekančioje kūrybinį darbą, čia labai svarbu, kad tarp jų būtų geri santykiai. Dažnai tarp jų yra lyderis, bet yra ir tokių, kurie moka tik kompiuteriu surinkti darbą, bet, būdami komandoje, jie mato, kaip kiti dirba, ir iš to mokosi.

O kai individualiai atlieka darbą, aš sutinku su kolege, kad kartais tie darbai būna kūrybingesni, įdomesni, bet esi priverstas tokiems studentams ieškoti siauresnių užduočių arba skirti tik kokį vieną fragmentą. Iš tiesų studentas įdeda daugiau darbo, jeigu nori aprėpti visą užduoties analizę. Ir tada sau užduodi klausimą: ar aš, kaip dėstytojas, turiu teisę tylėti ir nesakyti, kokių jis turės sunkumų? Ar aš turiu teisę norėti, kad jis vienas tą darbą už tris keturis padarytų, nes jis, būdamas vienas, tikrai stengsis? Ir paprastai po metų tas studentas arba prašo siauresnės užduoties, arba eina dirbti į grupę. Taip būna dirbant su kūrybiniais projektais. O paskaitose ir pratybose su grupėmis gali dirbti fantastiškai ir rezultatai bus puikūs.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Bet studentui pasirinkimas vis tiek turėtų būti.

ATSAKYMAS: Tačiau įsivaizduokite, jei per pratybas jūs jam siūlote grupinį darbą, o tas studentas atsako ne, jis norįs dirbti atskirai.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Kuo didesnė grupė, tuo daugiau diskusijų, didesni ginčai, jie nespėja apibendrinti, o žmogus, dirbantis vienas, pasiima visą paruošiamąją medžiagą, šaltinius ir daug greičiau pasiekia rezultatų.

ATSAKYMAS: Gal todėl, kad tokiose trumpalaikėse grupėse iš pat pradžių darbas būna neorganizuotas. Idealiausias darbas grupelėje iš penkių žmonių.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Man dabar kilo mintis, kad prieš pradėdant grupinį darbą studentams reikėtų išaiškinti, supažindinti su darbo komandoje metodais.

ATSAKYMAS: Lygiai taip pat, kaip profesorius kalbėjo apie problemomis pagrįstą mokymąsi (PPM) – privalai pristatyti studentams, kas tai yra. Lygiai taip pat ir su grupiniu darbu. Yra anketos, kuriomis galime nustatyti, kiek studentas mėgsta ar nemėgsta dirbti grupėse

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Tada koks pagrindinis tikslas – ar išmokyti studentą dirbti grupėje, ar išmokyti savo dalyko? Jei mokysime dirbti grupėje, nebeliks laiko, kada mokyti dalyko.

ATSAKYMAS: Jei esmė yra naudotis literatūra ir ką nors veikti, tai galbūt ir vienam žmogui gerai dirbti, bet jeigu aktyvinti, plėsti savo patirtį, tai visada tos patirties penki turės daugiau negu vienas. Todėl studentams ir yra pravartu dirbti drauge.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Mūsų katedra dalyvavo grupinio darbo projekte. Vėliau aš tą patirtį pritaikiau savo darbe su studentais. Siekiu ne vien tik, kad jie įgytų specialybės žinių, bet taip pat kad suprastų, kas yra grupinis darbas kaip metodas, padedantis suvokti, kokie socialiniai dalykai vyksta grupėje jiems dirbant. Studentai, aišku, apie tai net negalvoja, jiems rūpi atlikti užduotį. Todėl nauda yra dviguba – jie ir mokosi savo dalyką, ir, kaip būsimieji pedagogai, įsisąmonina metodą, darbo stilių. Ir aš štai dar ką dariau: vieną grupės narį pasodinau nuošaly, kad jis stebėtų grupę. Jis žymėjosi, kaip vyksta darbas, pokalbis, stebėjo, kas pateikia klausimus, kas su kuo daugiau bendrauja, kas yra lyderis... Vėliau paanalizavome tuos pastebėjimus, studentai patys aiškinosi, kodėl jie vienaip ar kitaip elgiasi, kokius vaidmenis pasiskirsto tarp savęs. Ir drauge jie pagalvojo, kaip patys dirbs su savo mokiniais. Nors tų pasyvių studentų visuomet atsiranda, vienos temos yra įdomesnės, kitos ne tokios įdomios. Ir manau, kad tai nėra blogai, kad kartais studentas yra pasyvus, blogai, jei jis visą laiką toks.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Aš skaitau paskaitas ir studentai rengia pranešimus, temas pristatymus, jiems nurodoma literatūra, bet gali ir savarankiškai susirasti papildomos medžiagos. Trys studentai rengia specialų seminarą – jie turi organizuoti grupinį darbą, įtraukti auditoriją. Įdomu yra tai, kad studentai labai įvairiai pristato temas. Ir kadangi aš dirbu su būsimaisiais mokytojais, jiems labai pravars ta grupinio darbo patirtis. Man patinka grupinis darbas.

T.KOZMA: Įdomių dalykų paminėjote. Įdomus pastebėjimas, kad studentai, atstovaujantys skirtingoms kultūroms, skirtingai elgiasi. Ar ir kiti turite tokio patyrimo? Čia buvo kalbėta apie dvi kultūras – lietuviškąją ir rusiškąją. Ar turite patirties su kitų kultūrų studentais?

ATSAKYMAS: Germanų filologiją studijuoja kinas, jis kokį mėnesį tylėjo, apsižiūrėjo. O dabar puikiai įsitraukęs į grupinį darbą, labai gerai moka toleruoti kitų nuomonę. Amerikietis, pavyzdžiui, ateina tik į tas paskaitas, į kurias nori, jam būna labai keista, kad mūsų auditorija pasyvi, jis sako, kad europiečiai visai kitaip mąsto. Amerikietis pats visada nori sudaryti užduoties schemą. Kad galėtų pateikti atsakymą, jam būtinai reikia viską išdėstyti struktūriškai; jis apskritai viską mato struktūriškai. Ir mėgsta atsakinėti už visus. Jis mokosi muzikos, o mūsų muzikos specialybės studentai kaip tik labai nemėgsta formalių dalykų.

T.KOZMA: Mano patirtis rodo, kad amerikiečiai neiškenčia daugiau kaip 10 minučių paskaitoje, tada jie pradeda kelti ranką, klausinėti. Kokio nors ilgesnio pristatymo negaliu su jais organizuoti, nes paprastai viskas pavirsta į klausimus ir atsakymus. Man iš viso paslaptis, kaip jie gali nuosekliai mokytis. Koks galėtų būti sprendimas tokioje neįprastoje situacijoje? Atsakymo neturiu. Galbūt yra tokių aukštojo mokslo įstaigų, kur grupinis darbas tiesiog neįmanomas.

Kai kalbėjome apie PPM, viena iš mūsų kolegijų pasirodė esanti labai patyrusi šioje srityje, kadangi mokėsi, regis, Norvegijoje. Bet, sprendžiant iš jūsų įspūdžių, skandinavai šiek tiek rezervuoti žiūri į grupinį darbą. Tuo atžvilgiu, kad net jeigu ir egzistuoja kultūrų skirtumai, skirtingos kultūros, vis dėlto naudoja grupinio darbo metodus. Ar manot, kad yra socialinė psichologija, kuri yra skirtinga skandinavams ir, tarkim, Viduržemio jūros šalims? Tai yra socialinė įvairių kultūrų psichologija, arba lyginamoji socialinė psichologija. Jūs jau minėjot skirtumus arba skirtingus stilius. Jeigu tai yra skirtingi mokymosi stiliai, tai atsakymas visai paprastas – galima išmokti įvairių mokymosi stilių. Arba jeigu tai yra elgesys, elgesys taip pat gali būti kontroliuojamas.

Klausydamasis jūsų, pagalvojau, kad galbūt vienos kultūros žmonių gynybinė reakcija yra stipresnė nei kitos. Dar vienas dalykas buvo neaiškus – ar mums labiau orientuotis į dalyko dėstymą ar į grupinio darbo mokymą? Jūs ateinate iš mokytojų rengimo įstaigos, savaimė suprantama, kad tokioje įstaigoje abu šie dalykai turi eiti drauge, nors nebūtinai visais atvejais. Tačiau jei jūsų būsimasis darbas su grupine veikla daug bendra neturi, tai ar jūs turėtumėt mokytis grupinio darbo principų, ar dėstyti dalyką?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Kai dirbau mokykloje mokytoja, darbas grupėje buvo labai svarbus, būtent buvimas kartu. O dabar, kai dirbu su suaugusiais, dirbant grupėje svarbesnis yra darbas nei pats buvimas grupėje. Dirbdami grupėje, jie savanoriškai prisiima atsakomybę už kolegą, jei kolega negali dėl įvairių priežasčių dalyvauti. Žodžiu – visai kitas požiūris.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Vertindama realų rezultatą, akivaizdžiai pastebiu, jog didesnėje žmonių grupėje jis paprastai būna menkesnis, dažnai jų rezultatas būna vien tik pabendravimas. O savarankiškai dirbdamas žmogus per penkias minutes paskaito, padaro ir atsiskaito. Taigi aš stebiu, lyginu, bandau įvairiai tuos žmones po kelis į grupes suburti. Bet rezultatas visada geresnis, kai žmogus

dirba vienas, o grupėje jie pasikalba, padiskutuoja ir dažnai nespėja pasiekti rezultato. Tokiu atveju aš vertinu idėjas.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Laiko skiriama tiek, kiek reikia, kad jie pasiektų rezultatą. Aš auditorijoje esu net nereikalinga.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Aš irgi bandžiau išeiti, o kai grįžau – joks darbas nebevyko, auditorijoje buvo tylu.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Jei pirmą kartą taikai auditorijoje grupinį darbą, tai bent keliais sakiniais turi pristatyti šį metodą.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Galbūt mano studentai drausmingesni, nes jie yra vertinami už tai. Ir ne visuomet aš balus sumuoju, bet kai komanda užsidirba tam tikrą balų skaičių, jos nariai drauge užsidirba balų savo baigiamajam įvertinimui.

T.KOZMA: Galbūt tai priklauso nuo turinio, su kuriuo jie dirba. Ką jūs dėstote?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Užsienio bibliografiją. Neįsivaizduoju, kaip galima organizuoti grupinį darbą dėstant tokį dalyką.

T.KOZMA: Koks jūsų dalykas?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Komunikacija.

T.KOZMA: Neįsivaizduoju, kaip galima dėstyti komunikaciją be grupinio darbo. Yra užduotys, kurios tarsi automatiškai numato grupinį darbą. Taigi iš dalies tai lemia turinys. Jūs minėjote, kad grupiniame darbe ir per daug kūrybiškumo nepasireiškia. Kūrybinės idėjos yra daugiau individualios idėjos.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Ne, nebūtinai, netgi atvirkščiai, informacijos, informatyvumo atžvilgiu individualus darbas vertingesnis.

T.KOZMA: Noriu pasidalyti savo patirtimi. Aš dėstau ugdymo sociologiją, o ji yra taikomosios socialinės psichologijos dalis. Taigi apie grupinį darbą žinau daugiau, nei man reikia. Todėl nemanau, kad aš pats jį turėčiau itin praktikuoti. Mes juk žinome, kad gydytojas stengiasi savo šeimos negydyti. Bet yra situacijų, kur man sunku nenaudoti struktūrizuoto grupinio darbo. Kiekvieną savaitę turiu dviejų valandų seminarą doktorantams. Jų yra 13–17. Ir aš pradėjau nuo gerai žinomo seminarinio darbo, kada kiekvienas pristato temą iš savo srities. Buvau įsitikinęs, jog labai gerai, kad man pavyksta bent kartą per savaitę sutelkti visą doktorantų grupę. Bet ilgainiui pasirodė, kad tai jiems yra gana nuobodu, kai jie turi vienas kito klausyti. Taigi pabandžiau įdiegti naujas darbo taisykles, kai kiekvienas grupės narys turi bent kartą pasisakyti. Taigi pristatoma tema ir po to pateikiami klausimai, kiekvienas privalėdavo pateikti po klausimą ar po pastabą. Kad sugebėtų tai padaryti, jie turėdavo iš anksto gauti svarstomą darbą, tai būdavo maždaug 20 puslapių tekstas. Ir, be abejojimo, grupės nariai visi jau buvo baigę magistratūrą, kai kurie ką tik, o kai kurie jau buvo pradėję dirbti ir po to įstoję į doktorantūrą. Ir tai buvo veiksminga, nors jaučiau, kad pradžia kaip visada bus sunki. Išbandžiau įvairius būdus: pavyzdžiui, aš pirmas

pradėdavau klausinėti, bet tai nepasitvirtino. Tuomet paskyriau žmogų, kuris turėdavo pradėti. Po to ėmiausi kito metodo – aš pats kviesdavau kalbėti. Vėliau taisyklės buvo tokios: tekstas iš anksto išplatintas, paskiriami du oponentai, kurie ir pradeda klausinėti. Po metų pajutau ypatingą klimatą – jį sukūrė pati grupė. Pajutau, jog žmogus, kuris pradeda rašyti darbą, visada žino, kad šis jo darbas turės auditoriją, taigi darbas nėra rašomas kažkur į tuščią erdvę. Yra konkretūs žmonės, kuriems reikės savo tyrimą paaiškinti. Ir tai kelia pakankamai aukštus reikalavimus. Todėl nauji grupės nariai po pirmos ar antros sesijos pradėdavo skųstis, kad čia visi tokie gudrūs, o jie nesijaučia tokie protingi kaip šie senbuviai. Taigi šis klimatas kelia tam tikrų reikalavimų. Ir tai yra gerai. Turėti auditoriją, šnekėti prieš ją ir sulaukti įvairių klausimų.

Bet grupės klimatas turi vieną ir nelabai džiuginantį dalyką. Tai oponentų pateikiami klausimai. Tai reiškia, kad, nesvarbu, ką tu parašei, oponentai vis tiek iš karto pradės kvestionuoti tuos ar kitus dalykus. Jeigu parašysi geriau, tai irgi bus oponuojama. Kitaip sakant, niekada negali būti toks tobulas kaip oponentas. Todėl pristatantys darbus visuomet jaučia didelę įtampą. Jie iš savęs reikalauja vis daugiau, nes jaučia negalį pasiekti keliamų standartų. Bandžiau šitą klimatą kiek pakeisti. Bandžiau paaiškinti jiems, kad tai nėra geras dalykas, siūliau orientotis į pozityvias darbo dalis. O naujausia idėja, kurią bandau dabar pritaikyti, yra tokia: turi būti ne tik velnio advokatas, bet ir Dievo advokatas, kitaip tariant, juodasis ir baltasis oponentai. Per pastaruosius ketverius metus darbų kokybė pastebimai pagerėjo. Bet grupės klimatas vis dėlto turi savyje tam tikrą nemalonų atspalvį, negaliu jo įveikti. Ir aš pats tampu jautrus tai situacijai, bandau retkarčiais jos išvengti. Bet geros išeities nerandu.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Mano grupėje oponentas nebūtų griežtas, nes po to jo darbą oponuotų. Galbūt taip yra tik Lietuvoje.

T.KOZMA: Tiesą pasakius, jaučiu, kad kartais tas klimatas ir mane stabdo, sulaiko nuo kūrybiškumo. Ir aš pats du kartus pagalvoju prieš užrašydamas kokią nors mintį. Pirmus dvejus metus tai iš tikrųjų turėjo fantastišką poveikį, o vėliau tapo ne tiek parama, kiek našta.

Taigi noriu pasakyti, kad čia gali slypėti ir pavojų. Grupės klimatas yra labai galingas dalykas, ir jeigu sukursite ne visai sveiką klimatą, jis gali nusviesti jus atgal, net jeigu ir esate grupės lyderis. Prisiminkime žmonijos istoriją: mažos grupės, pavyzdžiui, senosios bendruomenės, pasižymėjo labai griežta kontrole. Bet kokių atveju tai turėjo teigiamų ir neigiamų pusių. Tai – galinga technika, tačiau jeigu ją įdiegiat nežinodami, kokia tai jėga, jūs išleidžiate džiną iš butelio. Taigi šiuos socialinius procesus privalome turėti omenyje. Kitas dalykas – ar galime susieti paskaitų situaciją su grupiniu darbu? Visi jūsų pavyzdžiai rodo, kad jūs arba skaitote frontalią paskaitą, arba dirbate grupėse. Ar yra patirties, kaip galima susieti šitas dvi darbo formas? Kaip transformuoti paskaitą į grupinį darbą arba atvirkščiai?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Aš bandau tai taikyti paskaitoje, kurioje sėdi daugiau nei 100 studentų. Pavyzdžiui, antikinės literatūros paskaitoje, kurioje kalbame apie graikų prozą. Kai

analizuojame, kaip šitas žanras susiformavo, išdalinu 10 dalomosios medžiagos gabalėlių, studentai pasisuka vieni į kitus. Tai dažniausiai darome tuo momentu, kai jaučiu, kad jie pavargo nuo mano kalbėjimo. Ir tose dažniausiai spontaniškose grupelėse jie turi išryškinti, kokius mato šio žanro struktūrinius elementus puslapyje, nes perskaityti 5 puslapių, kad susidarytų visų tekstų vaizdą, per tą laiką jie nespėtų. Ir studentai per 7 minutes ant lapų surašo pastebėtus elementus, sukabina ant lentos ir tuomet matome graikų prozos ypatumų visumą. Nevadinčiau to grupiniu darbu, tai yra tik grupinio darbo elementai.

T.KOZMA: Retkarčiais pastebėdavau, kad ir jūs naudojatės metodu, kurio idėja yra tokia – kai pasiūlai ar įdiegi kokią nors naują mintį, tuomet prasideda tylūs pokalbiai, tylus šnekėjimasis tarpusavyje. Socialinė psichologija paprastai remiasi sveiku protu, nes ji sąmoningai taiko tuos procesus, kurie vyksta ir nesąmoningai, savaime. Egzistuoja sniego kamuolio technika, tai yra formalus būdas, metodas, kaip sujungti paskaitinį darbą su tuo šnekėjimusi tarpusavyje. Jūs dirbate su grupe ir po kurio laiko pajuntate, kad žmonės pradeda patyliukais kalbėtis tarpusavyje. Tai reiškia, kad jūs pereinate iš vienos situacijos į kitą. Jau keletą kartų buvo pasiūlyta idėja, kad studentas turi pasijusti individu. Šiuo atveju individas įeina į grupę ir išeina iš jos. Sniego kamuolio technika šitą patirtį sujungia.

Galėčiau tokią situaciją sukurti kaip eksperimentą, bet jūs gerai žinote grupinį darbą ir esate tai patyrę. Taigi pradėdame nuo individualaus darbo, pvz., prašome surašyti savo patyrimą ta ar kita tema arba surinkti bibliografinius duomenis apie vieną ar kitą dalyką. Po to suburiamos grupės ir porose aptariami šitie rezultatai, poros turi prieiti prie bendros išvados. Tada dvi poros sukuria 4 žmonių grupę. Jie tuomet savo ruožtu turi du faktų arba problemų sąrašus. Tokioje situacijoje yra geriau priimti sprendimus ar kelti idėjas nei individualiai. Čia pasiūlytos idėjos tuomet jau pateikiamos visai grupei. Tokiu būdu socialiniai psichologai struktūrizuoja, sukuria tam tikrus procesus, kuris ir taip vyksta natūraliai, rėmus.

Taip pat siūlomi įdomūs metodai, kaip pristatyti naujas idėjas grupei. Jei padalysime visą auditoriją į grupes, studentai entuziastingai dirbs grupėse, bet kartais auditorija yra per didelė, kad klausytųsi grupių pristatymų. Tokiu atveju susidaro įspūdis, kad nors auditorija ir susiskirstė į grupes, bet tarp tų grupių nėra ryšio. Jos pernelyg segmentuotos. Tuomet siūloma pakeisti grupių narius, pvz., grupėse yra po tris narius, paprašote visas grupes išsiskaičiuoti. Tuomet pirmieji grupių nariai pasikeičia vietomis. Kitaip sakant, kuriame naują situaciją. Ir tai yra tik formalizuotas naujų idėjų priėmimo, įgyjimo būdas. Užuoat visai auditorijai pristačius, ką grupė veikė, grupės paprasčiausiai sumaišomos pagal tam tikrus principus. Jeigu auditorija nusiteikusi grupiniam darbui, jūs įgyjate galimybę reguliariai daryti tokius pokyčius grupėse.

Dar vienas dalykas, su kuriuo norėčiau pasidalyti, tai yra pastebėjimai, kaip susodinti auditoriją. Kai susitikome pirmą kartą, į dienos pabaigą mes jau susiorganizavome, susėdome pasagos formos grupėmis, bet tą pasagą galima sudaryti ir iš stalų, tuomet niekas nesėdėtų jums už nugaros. Galima iš

pat pradžių taip sustatyti stalus. Taigi jūs sudarote studentams situaciją, kad jie turi susėsti taip, jog automatiškai atsirastų tokia struktūra. Tokiu atveju jūs galite ir suorganizuoti grupinį darbą, ir lengvai jo atsisakyti. Galima palikti darbą grupėse ir vėl pereiti prie paskaitos, galima studentams duoti laiko darbui grupėse arba pasiūlyti pasikeisti vietomis. Taigi tai yra vienas iš metodų, kaip inicijuoti grupinį darbą.

Toliau kalbėsime apie nesąmoningus procesus, kurie vyksta grupėje. Norėčiau sugrįžti prie klausimo, į kurį nebuvo atsakyta: mes aptarėme galimybes, kaip pritaikyti grupinį darbą, išgirdau įvairių siūlymų, kur ir koku būdu būtų galima jį taikyti. Kai perėjom prie pastabų apie tam tikras šio metodo taikymo ribas, paaiškėjo, kad kai kurių dalykų dėstymas yra palankesnis grupiniam bendravimui. Vienos profesijos yra atviresnės bendradarbiavimui negu kitos. Taigi kalbame ne vien apie tautinius bei kultūrinius skirtumus, galime kalbėti ir apie profesinius skirtumus. Kad būtų aiškiau, ką turiu omeny, pasakysiu, kad, pvz., tie, kurie atstovauja menams arba humanitariniams mokslams, jaučia, kad grupinis darbas jiems tinkamesnis negu kai kurių kitų specialybių atstovams. Kodėl taip yra?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Profesijų pasiskirstymas – seniai žinomas dalykas, yra tokios profesijų grupės: “žmogus–žmogus”, “žmogus–mašina” ir “žmogus–informacija”. Ir, aišku, dirbant su tų specialybių, kurios įeina į grupę “žmogus–žmogus”, studentais sąlygos grupiniam darbui yra palankesnės, pvz., į šią grupę įeina pedagogai.

T.KOZMA: Ne visada esu tikras, kad šioje profesijų grupėje tas bendradarbiavimas tampa toks aktualus, pvz., medikai – jie dirba su žmonėmis. Tuo tarpu bibliotekininkai nedirba su žmonėmis tiesiogiai, jie dirba su knygomis, tačiau jie labai atviri grupiniam darbui, spontaniškai buriasi į grupes.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Aišku, kad nebūtinai “žmogus–žmogus” profesijos atstovai labiau linkę į grupinį darbą.

T.KOZMA: Mano klausimas būtų toks: kodėl vienos profesijos yra artimesnės bendravimui grupėse? Tarkim, meno istorikai yra atviresni grupiniam darbui, nors meno istorija nėra darbas su žmonėmis. Ir tai siejasi su kitu klausimu – kodėl vienos kultūros yra artimesnės grupiniam darbui, kitos tolimesnės?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Ar mes būtinai turime orientotis į profesijas? Ar negali būti, kad rengiant tos pačios profesijos žmones vieni dalykai yra palankesni grupiniam darbui, kiti ne tokie palankūs? Manyčiau, taikomieji dalykai palankesni grupiniam darbui. Pvz., mokant lotynų kalbos, grupinis darbas mažai taikomas.

T.KOZMA: Yra ir kitas galimas atsakymas. Tos žinios, kurios perduodamos pasakojimu, labiau parengia žmones komunikacijai, o tie dalykai, kurie nėra perduodami pasakojimu, yra artimesni tiksliesiems mokslams ir sukuria galbūt tam tikrą pasipriešinimą grupiniam darbui.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Gal galima skirstyti dalykus, specialybes į pagrindines, tai būtų, pvz., matematika, fizika, kur reikia mąstymo, ir joms tiktų individualus darbas, o taikomosios specialybės labiau tiktų grupiniam darbui. Palyginkime su sportu: krepšininkai žaidžia grupėje, bet fizinis pasirengimas individualus.

T.KOZMA: Pagrindiniai dalykai iš tikrųjų yra viena, taikomieji – kita. Kalbant apie lotynų kalbos mokytojus, tai jie, ko gero, yra vieni geriausių grupinio darbo klasifikuotojų. Tačiau tai yra jūsų sprendimas, ar jūsų dalykas artimas grupiniam darbui, ar ne. Jeigu aš norėčiau paaiškinti chemikams, kas yra grupinis darbas, turėčiau pasakyti, kad tai ne vien tik metodas, bet ir drauge vykstantys giluminiai dalykai.

Bet dabar mes pereiname prie trečios psichologijos bangos.

Humanistinė dimensija, ko gero, yra pati jautriausia ir daugiausia iššūkių patirianti iš visų trijų mūsų aptartų dimensijų. Jos taikymas mokant suaugusiuosius yra naujas dalykas, nors šiaip tai jau yra senokai atsiradusi pakraipa. Humanistinis požiūris seniai taikomas kalbant apie suaugusiuosius apskritai, bet kalbant apie suaugusiųjų mokymą tai iki pastarojo meto tie dalykai nebuvo labai glaudžiai siejami. Kad būčiau suprasčiau, man reikalingas jūsų bendradarbiavimas. Aš parinkau jums keletą knygų, dalis jų anglų, dalis lietuvių kalbomis, ir išsiaiškinau, kad faktiškai tik viena tų knygų yra humanistinės orientacijos. Tie iš jūsų, kurie yra jautresni nematomiems socialiniams procesams, lengvai supras humanistinio ugdymo idėją. Tiems, kuriems šie dalykai nėra tokie artimi tiesiog todėl, kad jie dėsto kitus dalykus, reikės šiek tiek daugiau laiko.

Ši humanistinei orientacijai skirtą kursą aš pavadinau taip: "Humanistinė pedagogika ugdymo sistemoje". Mūsų darbas susidės iš 2 dalių: pirmiausia aš norėsiu atgaivinti jūsų atmintį, nes manau, kad tie dalykai, kuriuos dabar analizuosime, jums yra žinomi, o antroje dalyje paprašysiu, kad jūs patys dalyvautumėte mano suorganizuotame tyrime.

Humanistinė pedagogika remiasi vadinamąja trečiaja psichologijos banga, jei pirmąją bangą pavadintume kognityvia psichologija, o antrąją – socialine psichologija. Mes jau kalbėjome apie kognityvų mokymąsi ir taikomąją socialinę psichologiją. Humanistinė psichologija, kuri pradėjo klestėti 7-ame dešimtmetyje, teigia, kad mes turime orientotis į asmenybės raidą. Asmenybės raida yra visą gyvenimą trunkantis procesas, kuris nėra priklausomas nuo socialinių jėgų ir yra gerokai platesnis nei mūsų kognityvių galių ugdymas.

Aš jau esu kalbėjęs apie smegenų tyrimus. Kalbėjau apie tuos tyrimus, kai buvo atrasta smegenų dalis, atsakinga už ikikognityvius veiksmus. Kaip jau sakiau, tokia smegenų vizija orientuoja mus į tai, kad mūsų racionalūs procesai yra paremti iracionalumu. Ankstyvesniais žmogaus raidos etapais, ankstesnėse evoliucijos stadijose vystėsi mūsų pakaušyje esanti smegenų sritis, visi psichikos procesai vyko per šią smegenų dalį ir taip pamažu atsirado racionalus protas. Žmonijai vystantis, išmokome savo žemesnes smegenų struktūras kontroliuoti ne tik vidiniais individo principais, bet ir socialinių institucijų padedami. Visa mūsų sukurta kultūra atlieka ir papildomą funkciją; kultūra ne tik jungia žmones, bet kartu ir padeda žmonėms kontroliuoti savo iracionaliuosius procesus. Aš sakyčiau, kad tai yra ta kaina, kurią sumokame už gyvenimą kartu. Jeigu to nebūtų, be vidinės ir išorinės emocijų

procesų kontrolės negalėtume kurti grupių ir gyventi drauge. Ir kadangi sistemos yra būtina gyvenimo ir išgyvenimo sąlyga, mes neišvengiamai turime tos sistemos aplinkybes kontroliuoti.

Yra viena priežastis, kodėl iki galo negalime pažinti emocionaliosios žmogaus pusės: iš būtent šiai asmenybės daliai skirtų tyrimų peršasi labai paprasta išvada – žinojimas ir atradimas yra šios mūsų smegenų dalies produktas, tai yra ta dalis, per kurią mes pažįstame, bendraujame, sužinome, suprantame ir t. t. Jeigu mūsų smegenys miega, tuomet jos nekontaktuoja su išoriniu pasauliu. Tada ateina sapnų metas arba pasimetimas, baimė, įvairūs vaizdiniai.

Kitaip sakant, mes galime pažinti ir suprasti tik tokiu atveju, jei ši mūsų smegenų dalis yra aktyvi. Bet jei ji yra aktyvi, tai ji kontroliuoja emocinę dalį. Taigi emocinė dalis šiuo atžvilgiu yra visada prislopintos būsenos. Kitaip sakant, visos mūsų žinios, samprata apie pasaulį ir apie save yra mūsų proto konstrukcija, todėl mes nepajėgūs eiti toliau, perprasti mūsų pačių emocijų be racionalizavimo. O racionalizavimą mes automatiškai kontroliuojame. Jei aš esu piktas, aš esu piktas, bet jeigu aš pradėsiu kalbėti apie savo pyktį, aš jau nebebūsiu piktas. Jūs žinote, koks yra pirmas žingsnis bandant sukontroliuoti savo pyktį – prieš griebdamasis veiksmų, pirma suskaičiuok iki 10. Tai yra vienas iš seniausių emocijų valdymo būdų.

Jūs sakėt, kad jūsų sritis yra kalbos gramatinės struktūros. Aš manau, kad bent iš dalies tai yra taikomoji sritis. Kalbos struktūra atsispindi mūsų mąstyme ir priešingai. Ir jeigu pasižiūrėsime į Europos filosofijos istoriją, prisiminsime I. Kantą, pamatysime aiškų būdą, kaip galime reflektuoti mūsų logines sistemas. Taigi, man atrodo, aukščiausia aplinkos pažinimo forma yra mūsų pačių proto supratimas. Bet supratimas turi ribas, mes negalime suprasti savo emocijų. Tačiau ką galime padaryti? Yra tradiciniai būdai – mes galime kalbėti apie emocijas metaforų kalba, galime kurti paraleles, galime bandyti būti iracionalūs, bet ir drauge nebūdami destruktivūs. Visa tai mes vadiname kūrybingumu. Tai nėra tiesiog atgaminimas to, kas jau buvo sukurta, kūrybingumas reiškia padarymą to, kas iki tol neegzistavo. Mes galime svajoti, galime veikti iracionaliai, be plano ir nesuprasdami savo veiksmų. Be to, retkarčiais suvokiame, kad gyvenime egzistuoja iki šiol nepaaiškintų reiškinių, pvz., transcendentinis patyrimas, artėjimo prie mirties patyrimas arba ekstremaliose situacijose įgytas patyrimas. Emocijų tyrimai bando apibendrinti tuos parapsichologinius reiškinius ir atlikti jų analizę.

Įdomu tai, kad panašių elementų, panašių bruožų kyla nuolat, tų įvairių patyrimų yra ilgas sąrašas. Iki XVIII a., iki Šviečiamosios epochos, Europos kultūra buvo pilna tokių patyrimų. Švietimo epochos ir prancūzų racionaliosios filosofijos dėka Europai beveik pavyko to atsikratyti. Mūsų dabartinis mokslas nėra paremtas iracionaliu patyrimu, jis remiasi tuo patyrimu, kurį galime patirti savo pojūčiais. Taigi ilgą laiką atrodė, kad mes vengiame iracionalumo. Ir tik maždaug XX a. 3-iam dešimtmetyje pradėjome jį analizuoti. Keletas pavyzdžių: Biblijoje, Senajame Testamente, yra pasakojimas. Tai nieko bendra neturi su religija, aš kalbu tiesiog apie epizodą. Biblijoje, Išėjimo knygoje, yra epizodas, kuris pasakoja, kaip Mozė, pakilęs į Horebo kalną, pamatė liepsnojančią krūmą, ši neįprasta liepsna užbūrė jo

dėmesį ir jis norėjo eiti vis arčiau prie ugnies. Jis priėjo taip arti liepsnos, kad pasigirdęs balsas liepė jam sustoti. Tai buvo Dievo balsas. Originalo knygoje nevartojamas žodis Dievas. Pagalvokime, ką patys patiriame kopdami į aukštą kalną ar į bokštą: pažvelgiame žemyn ir dažniausiai patiriame vieną ir tą patį – mes esame išsigandę, ta tuštuma mus baugina, tačiau tuo pačiu metu jaučiame ir trauką, kvietimą. Beveik kiekvienas vaikas yra patyręs tokį jausmą.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą mes nerandame jokių panašių istorijų, užfiksuotų medikų ar psichologų. Po Pirmojo pasaulinio karo, kai atsirado lėktuvų ir parašiutininkų, pradėjo aiškėti, kad tai yra įprastas patyrimas tų, kurie šoka su parašiotu. Tai yra viena iš situacijų, kai žmogus negali racionaliai apibūdinti, kas vyksta, atrodo, kad visi žmonės jaučia jausmus, kurie yra skirtingi, bet jaučiami tuo pačiu metu. Religinėje literatūroje tai vadinama transcendentiniu patyrimu. Biblija sako, kad tokio patyrimo metu egzistuoja tik vienas dalykas – balsas. Mes galime rasti tai užfiksuota, bet tik metaforomis. Jei pastudijuosime pasaulio mitologiją, pamatysime, kad joje gausu panašių istorijų. Be abejo, Šviečiamosios epochos kontekste galime pasakyti, kad tai yra niekai, bet postmodernistinių žinių šviesoje mes matome, kad egzistuoja bendras patyrimas, kuris atsispindi per metaforas.

Noriu pereiti prie kito patyrimo, irgi labai būdingo. Tai jaunos motinos patyrimas. Stengiamės pamiršti šitą patyrimą, bet jeigu padedame jaunai motinai, gimdančiai kūdikį, galime pajusti parapsichologinį kontaktą tarp jų. Vadinu tai parapsichologija, nes šiuolaikinės psichologijos kontekste negaliu to komentuoti. Jauna motina per atstumą jaučia, kad jos naujagimis pradeda verksti, nors fiziškai negali girdėti. Šis kontaktas egzistuoja net ir tokiu atveju, kai tai bandome neigti, aiškindami kaip neurozės reakciją. Įdomu, kad netgi jauni tėvai gali tokį kontaktą užmegzti. Po kelių savaičių šis kontaktas dingsta. Bet pirmomis savaitėmis, kurios yra lemiamos naujagimiui, toks kontaktas egzistuoja.

Tokius jausmus taip pat galite pajusti, jei turite šunį. Žmonija tai žino tūkstantį metų. Su šunimis irgi atsiranda panašus ryšys. Tie, kurie turi šunį, tą žino gerai, bet tie, kurie neturi, to nežino, ir tai jiems nerūpi. Evoliucijos teorija visai neseniai pradėjo studijuoti šitą ryšį tarp šuns ir žmogaus. Jei šuo savo psichiką yra suderinęs su žmogaus psichika, tai tuo metu gyvūnas stengiasi parodyti ženklus artimiausiam žmogui. Tai reiškia, kad egzistuoja komunikacija nesant nei verbalinio, nei kitų racionalių ryšių.

Visa tai rodo, kad mūsų pažinimas yra kuriamas ne tik racionalaus proto, mūsų smegenų emocinė dalis irgi veikia racionalųjį protą, nors mūsų protas ir kontroliuoja emocijas. Yra paslėpta teritorija, dar nežinoma dalis, kuri mums nuolat daro įtaką. Egzistuoja ištisa tuo besiremianti filosofijos sistema – egzistencializmas. Ankstyvieji egzistencializmo atstovai gerai žinojo, kad žmogiškoji būtybė yra ne tik protas. Pats žodis egzistencija atspindi visumą. O kada sakome “visumą”, turime omeny visuminį mūsų psichikos funkcionavimą – ir psichikos, ir emocijų.

Humanistinė psichologijos mokykla stengiasi tai akcentuoti. Ji teigia, kad tikroji žmogaus evoliucija yra skirta mūsų emocijoms plėtoti. Pradedant nuo situacijos, kai jos yra ganėtinai užslopintos,

reikėtų eiti prie tos situacijos, kur protas ir emocijos galėtų lygiaverčiai bendradarbiauti. Kad mums, žmogiškosioms būtybėms, atrodytų normalu tai, jog mes turime emocijas, jausmus, motyvaciją. Tai toks yra humanistinės psichologijos orientyras.

Pirmiausia norėčiau paminėti dviejų pagrindinių humanistinės psichologijos atstovų pavardes: Abraham Maslow ir Carl Rogers. Jums puikiai žinoma Maslow piramidė. Maslow teigia, kad asmenybės raida susijusi su poreikių patenkinimu. Turime skirtingų poreikių ir, mums vystantis, vieni poreikiai turi būti patenkinti iki tol, kol atsiranda kiti.

Vienais atvejais yra skiriamos penkios, kitais septynios poreikių grupės. Piramidės apačioje yra fiziologiniai poreikiai, šiek tiek aukščiau – saugumo poreikiai, kylant dar aukščiau – meilės ir priklausomybės poreikiai, čia dar papildomai įrašyti kognityvūs, racionalūs poreikiai, ir pačioje viršūnėje – savęs realizavimo poreikiai. Maslow tai laiko aukščiausia žmogaus poreikių grupe. Jis sako, kad nėra labai daug žmonių, kurie pasiekia šitą lygį. Didžioji dauguma žmonių pragyvena kovodami dėl fiziologinių poreikių patenkinimo. Ir tik sąlyginai nedidelė grupė laimingųjų gali visiškai realizuoti savo potencialą. Ką tai reiškia? Tai reiškia gyventi harmonijoje ar bent jau valdomoje situacijoje, harmonijoje tarp racionaliųjų ir irracionaliųjų procesų, tai reiškia pasinaudoti faktu, kad esame ne vien tik racionalios būtybės, nes mūsų racionalusis pradai yra atėjęs iš irracionalumo.

Ar žinote, kaip Maslow šitą piramidę sukūrė? Jis, kaip ir daugelis kitų, turi europietišką tradiciją, nors didžiąją laiko dalį praleido Amerikoje. Jis užaugo ir gyveno didelėje šeimoje ir, tapęs seneliu, stebėjo savo vaikaitio vystymąsi. Turbūt tuomet jis ir įžvelgė, kad egzistuoja tokia piramidė. Ką mums šitas pasakojimas rodo? Ankstyvoje raidos stadijoje vaikai nelabai sugeba kontroliuoti savo emocijų, racionalioji kontrolė formuojasi mums bręstant.

Maslow susidarė įspūdis, kad žmonės, kurie sugeba save realizuoti, yra tarsi vaikai – atviri, spontaniški, kupini meilės, sąžiningi, nuoširdūs. Jeigu savo kultūroje norime pateikti gero žmogaus [vaizdį], mes, kurdami šitą [vaizdį], dažnai vedame paraleles su vaikyste. Vaikas yra geras, vėliau jis pagenda, jį sugadina visuomenė. Mūsų emocijos pamažu tampa vis labiau kontroliuojamos. Troškimas būti geram, nuoširdžiam, sąžiningam, mielam – tai tie bruožai, kurie atsiranda mūsų emociniai daliai bendradarbiaujant su racionaliąja. Ir retkarčiais pasitaiko gyvenimo epizodų, kai tas bendradarbiavimas atsinaujina. Tai yra tie potyriai, apie kuriuos aš kalbėjau, patyrimai, kuriuos religija vadina transcendentiniais, arba kūrybiškumo akimirkos, arba pavojaus akimirkos, arba įsimylėjimas.

Dabar pasižiūrėkime, kaip, Rogers manymu, galime šitą būseną pasiekti. Vienas iš jo mokinių Jankovsky sako, kad egzistuoja dvi pagrindinės asmenybinės jėgos – viena integruojanti, kita aktyvuojanti. Integruojanti jėga, sakyčiau, yra mūsų proto kontrolė, aktyvuojančios jėgos dažniausiai būna už mūsų racionalių proto ribų. Tai yra mūsų motyvai, mūsų narsa. Ir jis sako, kad egzistuoja penki žingsniai: pirmoje pakopoje integruojančios, kontroliuojančios jėgos yra daug stipresnės už aktyvuojančias. Čia mes nesame labai aktyvūs, mes turim tik t. t. potencialą. Toliau yra kitos pakopos,

kurias galėtume įvardinti kaip normalias. Pirmojoje kontrolė yra vis dar aukštesnė už motyvaciją, tai yra menkai motyvuota asmenybė. Ketvirtoje motyvacija yra daug stipresnė už racionalumą, tai yra neurotiška asmenybė, daugiau veiklos nei racionalumo. Idealus variantas būtų pusiausvyra tarp integruojančios ir aktyvuojančios jėgos. Ir kitoje skalės pusėje motyvacija yra daug stipresnė už integruojančias jėgas. Tai situacija, kai prarandama kontrolė. Čia taip pat yra pavaizduota sveika asmenybė ir asmenybės patologija. Asmenybės sutrikimo atveju daug mažiau kontrolės ir daugiau motyvacinės dalies. Tokiai asmenybei reikalinga terapija, po kurios kai kurie kontrolės mechanizmai vėl gali išlaikyti pusiausvyrą.

[domu, kaip šias idėjas savo ruožtu bandė panaudoti Gordon. Mes, europiečiai, ypač pedagogai, intelektualai, esame linkę gilintis į teorijas. Visa mūsų istorijos tradicija yra sukurta verbalinės išraiškos būdu, kitaip sakant, istorija išliko todėl, kad galėjome apie ją šnekėti. Bet taip pat žinome, kad kai kalbame, mes siunčiame signalus, kurie netgi gali prieštarauti tam, ką sakome. Tačiau mes bandome koncentruotis į žodžius, nes iš tų pasakojimų susideda mūsų tradicijos. Tai yra proto kontrolė. Emocijos siunčiamos signalais.

Humanistinė psichologija teigia, jog turime bendradarbiauti taip, kad mūsų signalai derėtų tarpusavy. Kartais tai mus trikdo, mes ne visada vieni kitus gerai suprantame, ne visada esame tikri dėl slaptų siunčiamų signalų. Gordon terapija skirta padėti išanalizuoti tai, ką jaučiame. Jis sako, kad mūsų europietiškas bendravimo būdas yra toks, jog žmogaus siunčiamas signalas tuoj pat yra dekoduojamas. Egzistuoja du etapai – kodavimo ir dekodavimo. Tokiu atveju egzistuoja ir dvi klaidingo supratimo galimybės.

Gordon siūlo paprastą dalyką – kai gauname mums siunčiamą žinią, reikalingas atgalinis ryšys – reikia tiesiog pasakyti, ką jaučiame, kad galėtume save valdyti. Pavyzdžiui, sutinkame žmogų, kuris mums atrodo piktas, ir pasakome jam: “Man atrodo, tu esi piktas”. Pasak Gordon, nereikia to daryti klausiamąja forma, geriau pateikti kaip faktinį teiginį, kuris atspindi, kaip suprantame situaciją, kurioje yra mūsų partneris. Ir tai padeda paaiškinti situaciją. Tuo remdamasis, Gordon sukūrė tam tikrus mokymosi metodus.

Tiesą sakant, tai nėra europietiškas modelis, manau, kad jis daugiau skirtas skirtingų kultūrų žmonėms, bet kartais gali padėti ir mums dėl vienos priežasties: kai mes klausiame arba sakome, užuot reagavę, tai reiškia, kad mes bandome racionalizuoti tai, ką jaučiame. Ir todėl mes nesielgsime emociniai. Tačiau tuo pat metu mes šį tą ir prarandame, tai, kas yra svarbu europietiškai kultūrai. Tai latentiniai emociniai kontaktai tarp žmonių. Humanistinė pedagogika remiasi idėja, kad mokytojas ir mokinys ne tik kad keičiasi informacija, jie ne tik yra vienos grupės nariai, jie taip pat turi užmegzti visuminį žmogišką ryšį. Tai yra ne tik mokymas ir mokymasis, bet ir dalijimasis bei rūpinimasis. Taigi tai nėra vien informacijos perdavimas, bet ir apsikeitimas emociniais signalais.

Galbūt dabar jūs geriau suprasit, kodėl aš abejoju, ar verta apie tai šnekėti. Tai šiek tiek nutolsta nuo mūsų mokymo tradicijų. Mes žinome, kad turime jausti atsakomybę už savo mokinius, bet mes taip pat žinome, kad emocijų ryšių susiformavimas tokiais atvejais gali vesti prie pavojingų situacijų. Nusprendžiau apie tai pakalbėti todėl, kad, mano supratimu, mes imame prarasti savo tradicinį vaidmenį. Mes gyvename postmodernizmo situacijoje, kur daugiau veikiame kaip asistentai, o mūsų besimokantieji yra daugiau besimokantys suaugę ir, norime mes to ar nenorime, mes turime jais rūpintis.

Kaip jau sakiau, humanistinis švietimas turi kiek kitokią besimokančiųjų sampratą negu kognityvi ar socialinė psichologija. Čia yra puiki santrauka, parodanti, kaip humanistinės orientacijos pedagogė supranta savo vaidmenį. Ji sako, kad švietimo tikslas yra skatinti pilnavertį besimokančiojo potencialą. Šiuo atžvilgiu mokytojai yra šiek tiek panašūs į sporto trenerius, o besimokantieji – į sporto komandos narius. Jie turi potencialą laimėti, bet kad pasiektų aukščiausių galimybių ribą, kad galėtų iki galo realizuoti savo potencialą, jie turi būti treniruojami. Tas potencialas nebūtinai yra koks nors potencialus standartas, kiekvienas žmogus gali turėti savo standartą, ir mūsų, kaip pedagogų, paskirtis yra padėti jiems pasiekti jų pačių standartus. Skamba labai filosofškai.

Ugdymo įstaiga yra atsakinga tiek už kognityvų, tiek už emocijų žmogaus vystymąsi. Taigi, mes, pedagogai, turime apeliuoti tiek į kognityvią, tiek į emociinę besimokančiojo psichikos dalį. Tai rodo gana netradicinį emociinės žmogaus dalies akcentavimą. Netradicinį todėl, kad mes dažniau akcentuojame kognityvią pusę. Jei norime išlaikyti pusiausvyrą, turime didesnę dėmesį skirti jausmams. Nesakoma, kad jausmai yra svarbiau nei intelektas, bet kad pasiektume prasiveržimą tradicijų srityje, turime daugiau akcentuoti jausmus. Tikras arba reikšmingas mokymasis tai nėra technika, kurią reikia taikyti. Mokymąsi turi atrasti kiekvienas žmogus. Mes žinome, ko mums reikia, ir žinome, kaip tuos poreikius tenkinti. Taigi mokytojas turi atrinkti tas galimybes ir pateikti besimokantiesiems, o šie privalo turėti teisę pasirinkti tas galimybes, kurios geriausiai patenkina jų poreikius. Žmogus yra natūraliai pasiruošęs revizuoti savo potencialą. Taigi normalioje situacijoje žmogus nori aktualizuoti. Jei mes susiduriame su besimokančiais, kurie to nenori, tai nereiškia, kad jie yra pagedę. Tiesiog, matyt, susiklostė tokia situacija, kad jie buvo palikti nuošalyje. Pedagogas, asistentas turi pašalinti šiuos barjerus. Toks mokymasis paremtas ne tik informacijos perdavimu ir priėmimu, bet daugiau remiasi latentiniais socialiniais procesais. Tos sąveikos, kurios vyksta tarp grupės narių, yra svarbesnės.

Humanistinių pažiūrų pedagogai teigia, kad pagrindinis grupės lyderio vaidmuo yra išjudinti paslėptus procesus, sukurti ryšį tarp individo ir grupės narių. Išsamesnis savęs pažinimas – tai vienas iš humanistinio mokymo aspektų, kuris iki pastarojo meto nebuvo dažnai minimas. Humanistinės pakraipos pedagogai mėgsta kartoti posakį: "Pažink save". Kokia yra ideali psichologinė situacija, kurioje galėtų vykti tokio pobūdžio mokymas? Tai yra saugumo jausmas. Tradicinės mokymosi situacijos yra iššūkis besimokančiajam. Standartai ir reikalavimai kelia stresą. Jeigu mes esame

konkurencinėje situacijoje, mes jaučiame stresą ir įtampą. Mes negalime būti pernelyg atviri naujiems kontaktams. Geras besimokantysis turi tam tikrą savo darbo stilių. Tai yra emocinis pagrindas, kuris leidžia būti atviram. Sakyčiau, tai yra tam tikra įsitikinimų sistema, tam tikri dalykai, kuriuos išpažįsta humanistinės pakraipos pedagogai.

Humanistinė pedagogika suaugusiųjų mokymosi situacijoje gali būti pritaikyta įvairiais būdais. Noriu parodyti dvi dimensijas iš daugelio. Pirmoji yra susijusi su tuo, kad mūsų aplinka yra pilna simbolių. Ir viena iš labai svarbių užduočių – suvokti ir mokėti juos paaiškinti. Humanistinė pedagoginė aplinka yra tiesiog dekoruota tais simboliais. Grupės nariai patys turi pasirinkti būdus, kaip suprasti paslėptą simbolių prasmę. Pamenat, sakiau, kad mes tiesiogiai apie savo jausmus šnekėti negalime, nes mūsų emocijos mūsų protui dar yra neatrasta žemė. Bet mes mokame apie tai siųsti signalus. Tarp jų ir įvairiais simboliais. Be abejo, simboliai neturi visų vienodai suprantamos prasmės. Nes jie apeliuoja ir į protą, ir į emocijas. Kiekvienas iš mūsų galime juos interpretuoti savaip, tikėdami, kad yra ir tam tikrų vingrybių.

Štai keletas humanistinės aplinkos simbolių. Vaivorykštė simbolizuoja vokiečių humanistinę pedagogiką. O prancūzų humanistinės pedagogikos simbolis yra širdis – trys širdys: dvi po pusę ir viena visa. Be abejo, mes turime bendrybių, kurios mus sieja. Aš paprašiau dalyvių pasirinkti, ką norėtų interpretuoti, ir štai ką jos pasirinko. Jūsų eilė.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Apie gėles ir rankas. Pirmiausia mums šie žiedai reiškia mokinių asmenybės. Žiedai išdėstyti kylančia linija. Tai reiškia augimą, nes humanistinė pedagogika kalba apie asmenybės augimą. Skirtingos spalvos ir formos reiškia tai, kad asmenybės yra labai įvairios. Rankos simbolizuoja mokytoją, ir jis ne laiko, o tik rūpestingai liečia gėles. Tai reiškia, kad jis gerbia savo ugdytinių asmenybės, globoja, rūpinasi jomis. Žydintys žiedai rodo atvirumą, tačiau drauge jie yra ir trapūs, pažeidžiami. Ir todėl tas prisilietimas turi būti labai švelnus. Vieni žiedai yra arčiau, kiti toliau nuo rankų, tai rodo, kad vieni labiau ieško kontakto, yra atviresni, drąsesni, kiti galbūt uždaresni. Žiedai nėra atskiri, jie yra grupėje, puokštėje – jie yra kartu, auganti asmenybė daro įtaką ir kitos asmenybės augimui. Taip pat galima pasakyti, kad rankos simbolizuoja protą, o žiedai emocijas. Galbūt simboliška, kad studentai dovanoja dėstytojams gėlių.

T.KOZMA: Humanistinė pedagogika būtent tai ir akcentuoja, kad simboliai reiškia daug daugiau nei verbalizuota forma. Pabandykite įsivaizduoti knygą apie ugdymo teoriją, kur yra parašyta: mokytojas atsakingas už tą, tą ir tą. Jūs pasakysite – ne, šita teorija man nepriimtina. Taigi humanistinio švietimo atstovai sako mums, kad racionalią ir emocionalią mūsų kultūros dalis galima išreikšti per simbolius.

Yra daug praktinių užduočių, skirtų simbolių prasmei nustatyti. Viena iš užduočių yra tokia: išdalijamos skirtingų spalvų ir formų kortelės ir pradedama diskusija tarp grupės narių, kodėl jie pasirinko vieną ar kitą spalvą. Kiekvienas pasako, ką jam reiškia ta spalva, forma ir kaip jis jaučiasi. Besimokantieji skatinami save išreikšti, kurti klimatą, kur jie galėtų save išreikšti. Yra ir kitas pratimas: iš

įvairių skirtingų monetų jūs išsirenkate vieną, kuri šiandien geriausiai atspindi, išreiškia jus, ir paaiškinate, kodėl ta moneta geriausiai jus simbolizuoja. Galbūt tai atrodo banalu, bet dažnai po tuo slypi latentiniai pakilimai ir užslėptos prasmės.

Saviraišką skatinti galima įvairiais būdais. Manau, kad šitą metodą galima naudoti net ir tada, kai situacija yra tiesiogiai susijusi su jūsų dėstomu dalyku. Šis įdomus kvadratas vadinasi “Džohari langu”, t. y. Džono ir Hario (schemos autorių vardai) langas. Schema rodo, ką mes išreiškiam, ko neišreiškiam ir kaip plėtojasi mūsų išraiška. Vertikali ašis simbolizuoja, ką kiti apie mus žino ar nežino. Tai yra mūsų išorinis vaizdas, taip, kaip mus mato kiti. Horizontali ašis rodo, kaip mes patys save suvokiam. Čia yra dalykai, kuriuos aš suvokiu ir kiti suvokia taip pat. Kitaip sakant, čia yra mūsų “aš” viešoji sfera. Eidami toliau į dešinę horizontaliaja ašimi, randame dalykus, kuriuos apie mus žino kiti, bet mes patys nesuvokiame. Leisdami žemyn vertikaliaja ašimi, prieisime dalykus, apie kuriuos aš žinau, bet, tikiuosi, kad kiti to nežino. Tai yra mūsų paslaptys. Ir jeigu einame žemyn vertikaliai, o horizontaliai į dešinę, pakliūvame jau į visai nežinomą sritį: tai yra dalykai, kurių nei aš pats apie save nežinau, nei kiti nežino. Ir jeigu dar leidžiamės žemyn, tai pasiekiamo sąmonės lygį. Šis atvaizdavimo būdas rodo, kad, autorių manymu, sąmonė užima didelę sritį. Autoriai taip pat nurodo raidos kryptį, mes stengiamės tai, kas nežinoma, pažinti.

Humanistinės pakraipos pedagogai siūlo praktines užduotis, kad tuos nežinomus dalykus būtų galima iškelti į viešumą arba padaryti, kad jie būtų žinomi bent jau mums patiems. Ši schemos dalis taip pat simbolizuoja ir emocinę mūsų pusę, kai iš sąmonės tai bandome perkelti į sąmonės lygį, drauge tuos dalykus padarom tam tikru atžvilgiu kontroliuojamus. Kitaip sakant, tai yra abipusis procesas. Iš vienos pusės emocijos skverbiasi į mūsų racionalųjį “aš”, iš kitos pusės mūsų protas kontroliuoja emocijas.

Dabar atėjo laikas kitai užduočiai: jūs turėsite tai išbandyti su savo studentais. Nubrėžkite ant lapo vertikalią liniją, vienoje pusėje parašykite pliusą, kitoje – minusą. Vienoje pusėje bus jūsų teigiamos savybės, kitoje – neigiamos. To, ką parašysite, komentuoti nereikės, tad galite rašyti atvirai...

Mes kalbėjome apie humanistinę pedagogiką. Kaip manote, ar galima tai panaudoti aukštojo mokslo sistemoje, bent jau atskiras jos idėjas?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Man norėtusi, kad tos rankos neatribotų puokštės nuo viso pasaulio. Aukštojoje mokykloje ta “puokštė” sudėtingesnė.

T.KOZMA: Kiek supratau, idėja buvo ta, kad humanistinis švietimas neturėtų izoliuoti aukštojo mokslo nuo likusio pasaulio. Aš nekalbėjau kritine nata, daugiau orientavausi pozityviai, bet turiu prisipažinti, kas aš pats nesu humanistinės orientacijos, bent jau neseku doktriniška šio žodžio prasme. Turiu neigiamos patirties, kuria noriu pasidalyti.

Maždaug prieš metus gavau recenzuoti disertaciją, kurią parašė mano buvęs kolega. Disertacija buvo apie humanistinį švietimą ir ugdymą mokykloje. Labai patraukli tema, ir man buvo tikrai įdomu išsiaiškinti, kas tai yra. Mano įspūdis buvo toks, kad tas žmogus nori mane apgauti. Jis sudėjo viską, ką tik galėjo rasti, į vieną krepšį, viską sumaišė ir pateikė kaip disertaciją. Iš tiesų ten buvo kalbama apie viską – ten buvo ir taikomosios socialinės psichologijos dalykų, ir įvairių vadybos idėjų, pritaikytų švietimui. Jis pateikė ilgą literatūros sąrašą, kuriame naujausios publikacijos buvo 10 m. senumo.

Buvau šokiruotas ir pradėjau rašyti atsiliepimą. Aš irgi norėjau būti humaniškas ir padariau ne visai teisėtą dalyką. Pasikviečiau kolegą pasikonsultuoti ir pasakiau, kad čia dar nėra disertacija, čia tik surinktos įvairios idėjos ir kad reikėtų pabandyti padaryti iš to tikrą disertaciją. Jo reakcija buvo agresyvi, jis pasakė, kad aš esu nusistatęs prieš humanistines idėjas, kad aš esu tradicinis mokslininkas, kuris gina teorinės pedagogikos formas, o jis – jaunesnioji karta, kuri nori mesti iššūkį tradicinei pedagogikai... Taigi nieko negalėjau padaryti. Kartais humanistinės pakraipos pedagogai patys ne visada yra humaniški. Kartais po humanistinio švietimo skėčiu slepiasi ganėtinai agresyvūs žmonės.

Kalbant atvirai, aukštojo mokslo srityje man priimtinesnis konservatyvesnis požiūris nei humanistinės idėjos. Savo darbe su studentais reikia orientotis į turinį. Mano manymu, turinys, dėstomas dalykas, studijuojama sritis yra priežastis, kodėl mes turim vieni kitus matyti. Be abejo, humanistinėje pedagogikoje apie tai nekalbama. Man atrodo, kad Vidurio ir Rytų Europos tradicija leidžia sėkmingiau dirbti orientuojantis į turinį.

Norėčiau išsakyti savo mintis apie tai, kaip mūsų situacija yra veikiama globalizacijos. Globalizacijos sąvoka mums pakankamai nauja. Rengdamasis šiam darbui, prisiminiau, kad su globalizacijos idėja jau ne kartą susidūriau, ypač per pastaruosius 20 karjeros metų. Pirmiausia norėčiau pateikti skirtingų globalizacijos interpretacijų, vertinimų, apžvelgti pagrindinius veiksnius, formuojančius šį procesą, vadinamą globalizacija.

Vienas iš tokių vertinimų, kuris būdingas Rytų europiečiams, apibūdinamas sąvoka "internacionalizmas". Šiuo žodžiu mes linkę apibrėžti sovietizacijos procesą. Bet, turiu pasakyti, kad tai yra mūsų specifinis šio žodžio supratimas. Apgaulė glūdi štai kur: tuo metu internacionalizacija jau egzistavo, tai buvo realus procesas, kuris prasidėjo XIX a. vid. Žymūs teoretikai šį terminą vartojo jau nuo XIX a. II pusės. O apgaulė slypi štai kur: tai buvo net tik sovietizacijos pavadinimas kitu terminu, bet jau nusistovėjusio termino, reiškiančio aiškų, žinomą procesą, pritaikymas to termino kitiems reiškiniams įvardyti.

Jei pastudijuotume XIX a. pab.–XX a. pr. kultūrą, meną, istoriją ir t. t., pastebėtume nemažas pastangas įgyvendinti ankstyvąją globalizaciją. Pirmiausia naujoji pramonė, tai yra sunkioji pramonė, naujos energijos gavimo formos sukūrė naujus centrus Europoje, ypač Didžiojoje Britanijoje. XIX a. II pusėje Didžioji Britanija gamino daugiau pramonės produkcijos nei visos likusios šalys kartu sudėjus.

Internacionalizacija tuomet reiškė laikymąsi tų industrializacijos standartų, kuriuos diktavo Didžioji Britanija. Internacionalizacijos terminą į politinę plotmę perkėlė Vokietijos darbininkų judėjimas. Ir tai įvyko po Vokietijos ir Prancūzijos karo 1871 m. Todėl mums Rytų Europoje šitas terminas daugiausia pažįstamas iš Vokietijos darbininkų judėjimo.

Be abejo, dabar mums visa tai atrodo kitaip, bet mūsų protėviams, kurie gyveno Pirmojo pasaulinio karo laikais, tas žodis teikė didelių vilčių. Manyta, jog dėl pramonės modernizavimo ir politinių demokratizacijos procesų daugiau nebegalės vykti pasauliniai karai. Deja, dideliame politikų nusivylimui, tie pasauliniai karai pasikartoja. Kitaip sakant, internacionalizacija buvo ankstyvoji globalizacijos apraiška XIX a. pab.–XX a. pr. Tai viena iš globalizacijos versijų – ankstyvoji versija. Antroji versija gimė jau po Antrojo pasaulinio karo. Tuo pačiu metu, kai mes buvome sovietizuojami, likusi Europos dalis ir Amerika gyveno transnacionalizmo idėjomis. Tai buvo tas jausmas, su kuriuo susidūrė mūsų politikai po 1990 m., nes mūsų išsivaduojamuosius judėjimus įžiebė nacionalinė idėja, o kada tie judėjimai pasiekė savo tikslą ir mes susidūrėme su likusia Europos dalimi, tai pamatėme, kad ten vyrauja transnacionalizmo idėjos.

Liūdniausias patyrimas, kurį išgyveno Rytų europiečiai, tai buvo Balkanų karas. Pasaulis žvelgė į Balkanų karą kaip į XVIII ar XIX a. nacionalinį ar nacistinį judėjimą. Priežastis buvo ta, jog išorinis pasaulis jau buvo priėmęs transnacionalizmą. Todėl mes labai atsargiai turime reikšti savo nacionalinius jausmus, kadangi dažnai jie gali būti klaidingai interpretuojami.

Vengrijos istorijoje yra daug nacionalinių karų. Ir mūsų istorijos interpretacija dažniausiai yra tokia: mes kovojome prieš katalikiškąją Austriją, kuri norėjo išnaikinti vargšus vengrus. Toks mūsų identitetas. Ir dabar staiga susiklosto tokia situacija, kad mes turime atsisakyti dalies savo identiteto, jeigu norime stoti į Europos Sąjungą. Transnacionalizmas reiškia situaciją, kai mūsų nacionalinės idėjos ir nacionalinės institucijos privalo nueiti į antrą planą, kad būtų galima prisijungti prie didesnių struktūrų. Tai kur kas lengviau padaryti tiems, kuriems nereikėjo savo nacionalinio identiteto saugoti nuo sovietizacijos. Mums, Rytų europiečiams, tai yra pernelyg didelis išbandymas per pastarąjį dešimtmetį, mums nebuvo duota 50 metų, kad galėtume prisitaikyti prie tokios situacijos.

Ir ateina trečiasis etapas, vadinamas globalizacija. Tai yra ekonomikos terminas. Be abejo, jis turi ir politinę orientaciją. Globalizacija reiškia aktyvias pastangas kurti naują rinką Rytų Europoje, įtraukiant tolimesnes Rytų Europos dalis į tarptautines struktūras bei organizacijas. Bet vėlgi iš esmės tai yra ekonomikos procesai, lygiai kaip ir internacionalizacija. Turime įvairių terminų, kurie ateina dar iš 8-o dešimtmečio. Vienas iš tokių terminų yra “globalinis kaimas”; tai jausmas, kad mes gyvename labai glaudžiai, tarsi nedidelėje bendruomenėje. Politinis “koegzistavimo” terminas – tai supratimas, kad turime gyventi kartu, nesvarbu patinka mums tai ar ne. Futuristinės idėjos, atsiradusios 8–9

dešimtmetyje, teigia, kad egzistuoja viską persmelkiantys nematomi procesai, sugebantys sujungti skirtingas politines stovyklas. Tai konvergencijos teorija.

Globalizacijos procesai vyko jau nuo 9-o dešimtmečio, bet kai mes su jais susidūrėme, tai sukėlė mums šoką. Aš skirčiau tris pagrindinius veiksnius, kurie sąlygojo globalizaciją XX a. pabaigoje. Vienas iš veiksnių, kuris vedė į globalizaciją, tai naujos technologijos: visam pasauly vienodi mechanizmai ir mašinos; nebėra tokių dalykų, kaip sovietų technologija, amerikiečių technologija ar japonų technologija. Be abejo, tam tikrų skirtumų yra, vienos technologijos modernesnės už kitas. Bet iš esmės tai yra tos pačios technologijos, nes nėra alternatyvos.

Bet kas yra svarbu mums, kaip pedagogams? Jei technologijos tos pačios, tai žinios ir įgūdžiai, kaip naudotis šiomis technologijomis, irgi turėtų būti tokie patys. Kitaip sakant, darbuotojai turi įgyti panašių įgūdžių, gauti panašų išsilavinimą. Taigi naujos technologijos pastūmėjo mus žinių unifikavimo link. Technologijos valdo mūsų kasdienį gyvenimą ir, ko gero, tai yra pati stipriausia jėga, stumianti mus į tą globalų kaimą.

Antras veiksnys – komunikacija. Atrodo, kad komunikacija apgyvendina mus viename kambaryje. Sąvoka apima ne tik techninės, bet ir fizinės komunikacijos priemones. Globalizuota komunikacija sukuria tokią situaciją, kad mes suvokiame tik tų dalykų, kurie yra nušviečiami tarptautinėje žiniasklaidoje, egzistavimą pasaulyje. Tai, kas nerodoma, žmonėms ir nerūpi. Tokia situacija darosi gana pavojinga.

Trečias veiksnys – alfabetizacijos procesas. Per šį procesą mus pasiekia globalizuotos technologijos ir įgūdžiai. Alfabetizacija šiandien reiškia ne vien tik spausdintuvų ir popieriaus naudojimą, ji reiškia mūsų ryšį su įranga, kurioje yra informacija. Jei mes nesugebame skaityti ir rašyti, mes atsiduriame už ribos, bet lygiai taip esame už ribos, jei nemokame naudotis kompiuteriu arba neturime priėjimo prie informacinių technologijų. Tai reiškia, kad ne tik tas globalinis kaimas auga, bet kad tame kaime dar daugėja ir visokių užkampių. Ir dalis žmonių atsiduria už globalinio kaimo ribų. Globalizacija sukuria situaciją, kai vieni žmonės yra centre, jie įtraukti į tą procesą, bet yra nemažai ir tokių, kurie atsiduria periferijoje.

Stenfordo universiteto mokslininkų grupė, vadovaujama J.Meyer, bandė nupasakoti globalizacijos procesą, žvelgdami iš švietimo politikos pusės. Lietuva ir Vengrija, jeigu ir nėra globalizacijos centre, tai bent jau yra ne užribyje. Net jei Rytų europiečiai ir skundžiasi, kad jie nėra tokie modernizuoti kaip išsivysčiusių šalių gyventojai, vis dėlto mes išliekam europiečiai. Ir jūs ne kartą uždavėt klausimą: o kas atsitiks, jei prasidės visuotinės imigracijos procesas? Mūsų šalyse kaip tik vyko emigracija, o ne imigracija. Lūžis vyksta tuo atžvilgiu, jog mūsų šalys gali tapti imigracijos objektais. Dėl to galime sakyti, kad mes esame arčiau globalizacijos centro, o ne arčiau periferijos. Bet kiekvienoje visuomenėje yra socialinių grupių, kurios yra artimesnės globalizacijai ir kurios jaučiasi esančios už ribos.

Kaip visuomenė reaguoja į globalizaciją? Egzistuoja įvairių modelių, apibūdinančių socialinių grupių santykį su globalizacija. Norėčiau pasitelkti Esione modelį, kuris buvo pasiūlytas 7-o dešimtmečio pabaigoje. Esione yra George Washington universiteto politinių mokslų profesorius. Anot jo, galime išskirti tris požūrius į globalizaciją. Vertikaloje ašyje galime pavaizduoti globalizacijos dydį, augimą. Visuomenėje visada veikia kita jėga – mūsų identitetas, kurio lygį galime pažymėti horizontalioje ašyje. Iš pradžių globalizacijos kaip tokios nebuvo ir todėl nacionaliniam tapatumui tai įtakos neturėjo. Palietusi visuomenę, globalizacija sukėlė krizę. Po krizių paprastai nacionalinis identitetas pabunda. Anksčiau ar vėliau globalizacijos jėgos tampa stipresnės už nacionalinio tapatumo jėgą. Politikai nuolat jaučia baimę, kad jaunoji karta praras savo nacionalinį tapatumą. Ir iš tikrųjų istorijoje yra pavyzdžių, kai socialinės grupės praranda savo kalbą, istorinę atmintį ir asimiliuojasi. Politikai sako, kad tai yra globalizacijos pasekmė.

Bet yra ir kitas variantas, kai nacionalinio tapatumo jausmai stiprėja. Kuo labiau globalizacija spaudžia, tuo geresnės apsisaugojimo formos atsiranda. Ir šį procesą mes vadiname nacionalizmu, etnocentrizmu, fundamentalizmu. Visų šalių parlamentuose yra kraštutinių kairiųjų ir dešiniųjų grupių, kurių atsakymai į sudėtingus šiuolaikinius klausimus yra trumpi ir aiškūs. Mes visi žinome islamo fundamentalizmą, kuriam būdinga tai, kad, susidūręs su šiuolaikinėmis problemomis, jis atsakymo ieško kare. Bet mūsų fundamentalizmas pasižymi tuo pačiu. Globalizacija nekelia grėsmės visuomenę integruojančioms jėgoms. Visuomenei globalizuojantis, integracijos jėgos taip pat globalizuojasi, kitaip sakant, visuomenė, kaip visuma, egzistuoja, bet pamažu integruojasi į transnacionalines gruputes, identitetas išlaikomas, bet jis modernizuojamas. Toks integracijos kelias vadinamas modernizacijos procesu. Tai teigiamas sprendimas. Tikiuosi, kad mūsų visuomenės eis šiuo keliu.

Susidūrę su problemomis auditorijoje ir ieškodami reikiamos literatūros, mes kartais pajuntame identiškumo krizę. Aš jaučiu, kad tos problemos auditorijoje, su kuriomis susiduriame, tai yra vienos visuomenės problemos, tuo tarpu literatūra jau kalba apie kitos visuomenės problemas. Ar toje literatūroje siūlomi sprendimai tinka mūsų problemoms? Kadangi globalizacijos procesai visur yra tokie patys tik su tam tikromis variacijomis, sprendimai, rasti kitose visuomenėse, gali būti taikomi mūsų problemoms. Ir pasižiūrėsime, kaip tai iš tiesų atrodo.

Dalis iš jūsų maloniai sutiko peržiūrėti pateiktą medžiagą. Manau, kad radote įdomių idėjų ir galėtumėte pakomentuoti vieną ar kitą teiginį. Taigi siūlyčiau pasiklausti komentarų.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Visas tas naujai pasirodžiusias knygas aš perskaičiau, ir E.Jansen "Tobulą mokymą", ir R.J.Arends "Mokomės mokyti", ir N.L.Gage, D.C.Berliner "Pedagoginę psichologiją", taip pat skaičiau "Pedagoginio tyrimo įvadą". Kai kurios šios knygos yra tarsi receptai. Ypač tai tinka "Tobulam mokymui", šioje knygoje pateikta "1000 patarimų, kaip mokyti mažus ir

suaugusius". Aš manau, kad mums reikia pasakyti savo nuomonę apie šias knygas. Kadangi anksčiau mokėmės tik iš sovietinių knygų, tai kai šios knygos mus pasiekė, pamatėm, kad tos sovietinės knygos iš ten nurašytos. Todėl dabar mes jau galime turėti savo nuomonę.

T.KOZMA: Norėčiau šiek tiek pakomentuoti. Mes, vengrai, turime panašių problemų, bet gal ir nevisiškai tokių pačių, nes mes vis dėlto nebuvo Sovietų Sąjungos dalis. Ir sovietinė pedagogika mūsų nelabai jaudino. Tai aš suprantu jūsų troškimą žinoti, kas vyksta pasaulyje. Tačiau ir mes turime daugybę knygų, darbų, verčiamų į vengrų kalbą. Man atrodo, kad jūs net geriau informuoti nei aš. Tad mano klausimas būtų toks: ar jums atrodo, kad naujausios publikacijos yra geresnės, išmintingesnės nei ankstesnės? Ar būtent dėl šios priežasties jums rūpi, kad naujausi darbai būtų verčiami operatyviai? Ar XX a. pab. amerikiečių autorius geresnis už Platoną? Turbūt ne. Antra vertus, ar yra mūsų srityje klasikų, kuriuos privalome žinoti? Nes tik tada mes suprasime, ką darome.

Dar vienas dalykas – dabar mus supa anglų ir amerikiečių literatūra, mums augant, Vengrijoje didžiausią įtaką turėjo vokiečių knygos. Ir štai dabar ta vokiška ir amerikietiška literatūra pedagogikos bei edukologijos srityse nedera tarpusavyje. Todėl omenyje privalome turėti dar vieną dalyką – yra atlikta daugybė švietimo tyrimų angliškai kalbančiose šalyse, bet vokiečiai sukūrė tai, ko anglai ir amerikiečiai neturėjo, o būtent – edukologijos mokslą. Tai ne empiriniai tyrimai, ne naujausi rezultatai, o mokslinės srities širdis. Taigi pedagogika yra toks pat mokslas kaip psichologija, sociologija. Galima sakyti, kad mums tai nelabai rūpi, atskiras tai mokslas ar ne, bet aš nuolat galvoju štai apie ką – aš galiu traktuoti save kaip profesionalą tik tuomet, kai už mano nugaros stovi tam tikra mokslinė disciplina. Aš galiu būti istorikas, nes egzistuoja istorijos mokslas, aš galiu būti psichologas, nes yra toks dalykas kaip psichologija. Ar aš galiu būti mokytojas, jei už manęs nestovi tam tikra teorinių žinių visuma? Ar pakanka to, kad aš žinosiu 1000 receptų, ar pakanka tiesiog didelės patirties? Manychiau, tai labai svarbus klausimas.

Kai kuriose knygose galima sutikti frazę "švietimo konsultantas". Ar aš esu švietimo konsultantas? Ar aš esu profesionalas, kurį galima vadinti pedagogu? Kai skaitau visas tas knygas, negaliu suvokti, kaip aš save turėčiau identifikuoti. Noriu pasakyti pavyzdį: egzistuoja gydytojo profesija. Taigi gydytojas žino tai, ko aš nežinau. Ir todėl aš tikiuosi, kad jis gali mane pagydyti. Ar aš galiu gydytojo profesiją transformuoti į medicinos konsultanto, sakydamas, kad medicinos mokslo nėra, yra tik taikomoji biologija? Nemanau, kad galėčiau taip padaryti. Tai vienas iš klausimų, kurie lydį mūsų profesijos atstovus.

Mes turėjome ir kitokių knygų.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Norint suprasti šias knygas reikia turėti nemažai patirties.

T.KOZMA: Kalbėjote, kad kai kurie dalykai ten jau yra jums žinomi. Ar naudojote kokius nors praktinius ten siūlomus pratimus? Ar jie yra žinomi užsienio kalbų mokytojams?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Mes naudojame psichologinius savęs pažinimo pratimus.

T.KOZMA: Negaliu sakyti, kad man tai buvo labai įdomu, bet aš pastebėjau, kad tai yra labai struktūrizuota. Iki pat paskutinio momento abejoju, ar verta būtent šios literatūros pagrindu organizuoti darbą. Aš nerimavau, kad žvelgiant iš klasikinių pozicijų tai bus pernelyg provokuojantys dalykai. Užsienio kalbų mokymas yra kas kita. Ten visada situacijos dirbtinės – jūs realiai nekomunikuojate. Ir tokioj dirbtinėj situacijoj, ar bus vienu dirbtinumu daugiau ar mažiau, jau nėra skirtumo. Galbūt angliškoj kultūroj kalbėjimas apie spalvas yra veiksmingas. Bet aš bandžiau įsivaizduoti Vengrijos dvidešimtmečių jaunuolių auditoriją, kuri pradėtų kalbėti, ką jiems asmeniškai reiškia ta ar kita spalva. Vengrams ne tik tai būtų mažai prasminga, tai, ko gero, būtų pernelyg jautrūs dalykai. Taigi esu dėkingas, kad priėmėt tai, apie ką aš kalbėjau.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Noriu pasakyti, kad tokio tipo knygos labai populiarios Vokietijoje. Vienos yra skirtos studentams, kitos – pedagogams.

T.KOZMA: Aš manau, kad vokiečiai krypta prie kito kraštutinumo. Po to, kai jie antrą kartą pralaimėjo karą ir kai juos nugalėjo pragmatiškieji amerikiečiai, vokiečiai pradėjo galvoti, kad privalo pakeisti mąstymo būdą, turi pamiršti viską ir pradėti vertinti tai, ką jie skaitė angliškai. Be abejo, mokytis iš jų klasikinių filosofų darbų buvo labai nuobodu. Bet tie filosofai buvo vienas kraštutinumas, o tai, ką jie daro dabar, yra kitas kraštutinumas. Aš apie tas knygas nieko blogo nenoriu pasakyti. Man atrodo, kad mes, intelektualai, turime žinoti, dėl kokios priežasties privalome daryti taip ar kitaip. Mums nepakanka pasakymo – darykite taip, nes tai duoda rezultatų.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Eric Jansen knygą „Tobulas mokymas“ esu varčiusi ir anksčiau, bet išties kai paėmiau pirmą kartą, atrodė, kad tai yra noras klabėti apie tobulą mokymą, kad tai bandymas sujungti vaikų ir suaugusiųjų mokymą. Tai yra receptų knyga, čia rasime 1000 patarimų. Šioje knygoje jaučiamas humanistinis švietimas, su meile perteikti įvairūs požiūriai į mokymąsi, ne tik į mokinį. Pavadinimas yra „Tobulas mokymas“, bet jau pačiame įvade yra kalbama ne tik apie mokymą, bet ir apie mokymąsi. Struktūra gana populiari, amerikietiška, medžiaga struktūruota, yra vietos epigrafams, citatoms. Domiuosi lyčių, kultūrų skirtumais, atkreipiau dėmesį į skyrių „Įvairovė ir skirtumai“, auditorijoje susitinkame su netradiciniu besimokančiuoju. Šiame skyriuje pirmiausia kalbama apie tai, kad mokinių ir suaugusiųjų mokymasis skiriasi pagal tai, kaip dirba smegenys, kaip apdorojama informacija. Čia galima rasti įvairioms kultūroms būdingų dalykų. Kol yra ryškus tautų išskirtinumas, iš mąstymo galime atskirti, kokie bruožai kokiai šaliai yra būdingi. Pvz., knygoje teigiama, kad Japonijoje daugiau pasitaiko tapatintojų, t. y. tų, kurie informacijoje ieško sutapimų, nes japonams ieškoti skirtumų yra blogas tonas. Tuo tarpu Izraelyje daugiau yra ieškančių skirtumų, nes pati kultūra skatina klausinėti, kritiškai mąstyti. Australijoje irgi yra daugiau ieškančių skirtumų, nes tai irgi sąlygota istorijos. Amerikoje dar reikia atsižvelgti ir į valstiją – tose valstijose, kur daugiau imigrantų, daugiau ieškančių skirtumų, o kur gyventojų pasiskirstymas daugiau homogeninis, ten daugiau ieškoma tapatumų. Ir jeigu man darbe

reikėtų panaudoti šią medžiagą, tai, ko gero, mintį pratęsčiau organizuodama grupę, kad būtų galima nustatyti, kas būdinga lietuviams.

Diskutuodama ta tema su vyru, teigiau, kad suvalkiečiai yra ieškantys tapatumų. Žemaičiai ieško skirtumų. Taigi einant į tą įvairių kultūrų terpę, ruošiantis gyventi ir dirbti joje būtų įdomu tokius dalykus panagrinėti.

Įdomi knygos dalis apie vyrų ir moterų skirtumus, ir nors mes Lietuvoje vieni pirmųjų priėmėme lygių galimybių įstatymą, mūsų moterys noriau pasisako už tų skirtumų tarp vyrų ir moterų panaikinimą, o vyrai ne taip noriai. Ir tai matyti mokykliniuose vadovėliuose. Kai turėsite laiko, pavartykite socialinės geografijos vadovėlius (Vaitiekūno bei autorių kolektyvo parengtus) ir pamatysite skirtumus tarp stereotipinio vyro autoriaus bei autorių kolektyvo, kuriame vyrauja moterys, parengtų vadovėlių. Nuotraukose – jeigu išbadėjusi, jeigu su vaiku – tai moteris, jei karjera – tai vyras.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Norėčiau pristatyti Paul Ramsden knygą "Kaip mokyti aukštojoje mokykloje". Išleista 1992 m., išversta į lietuvių kalbą 2001 m. Trys pagrindinės dalys: mokymas ir mokymasis aukštojoje mokykloje, mokymosi modeliai bei mokymo ir mokymosi kokybės vertinimas. Autorius laikosi vienos pagrindinės temos, kad edukologijoje lengviau aiškinti, apibrėžti problemas, nei rasti jų sprendimus. Jis atkreipė dėmesį į tokių pedagogų teiginį: "Nekiškite man teorijos, o geriau pateikite žinių, kurias galėčiau pritaikyti praktiškai". Bet autorius bando įrodyti, kad besimokantysis pirmiausia turi suprasti mokymosi prasmę. Kai kurie mokytojai atsako, kad "aš tai žinau", tačiau, autorius nuomone, mokytojai daugeliu atveju ne žino, o tik mano žiną. Pirmas kelias mokymo tobulinimo link yra pripažinti tai, ko nežinai. Knygoje nemaža pavyzdžių dėstytojams, dirbantiems su studentais, pateiktas Jungtinės Karalystės modelis. Pagrindinis pavyzdžių akcentas yra tas, kad jei studentai aktyviai dalyvavo grupės darbe, diskutavo, vadinasi, jie išmoko.

T.KOZMA: Ar Atviros Lietuvos fondas, išleidęs šias knygas, dar sugeba jas ir parduoti?

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Bent jau pastaroji knyga buvo viena perkamiausių Vilniaus knygynuose.

T.KOZMA: Man sunku įsivaizduoti, koks leidėjas Vengrijoje surizikuotų tokią knygą leisti. Mes tiek turime dėstytojų, kurie žino, kaip dėstyti.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Knyga "Mokomės mokyti" skirta pradedantiems mokytojams, doktorantams, joje yra trys didelės dalys, 15 skyrių. Jaunam mokytojui ši knyga – kaip kvalifikacijos kėlimas. Viskas išdėstyta labai detaliai, pavyzdžiai, literatūros šaltiniai, citatos. Pamąstymai apie mokytojo darbą, apie profesijos pasirinkimą. Tai jau antrasis leidimas lietuvių kalba, manau, kad visi su ja neblogai susipažinę. Studentai taip pat turėtų perskaityti šią knygą, susipažinti su mokymosi pagrindais, kad galėtų dalyvauti mokymosi procese ir vienas kitam padėti.

T.KOZMA: Manau, kad tai buvo puiki literatūros apžvalga.

Šioje grupėje aš jaučiau, kad dirbama sėkmingiau ne tada, kai siūlomi receptai, o kai keliami klausimai. Ir tai verčia mane manyti, jog nereikia pamiršti mūsų tradicijos ir tos situacijos, kurioje esame. Kitaip sakant, mes patys turime sukombinuoti egzistuojančios literatūros ir tų specifinių problemų, su kuriomis susiduriame, derinius. Ir tuomet mus lydės sėkmė.